



DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA WARMIŃSKO-MAZURSKIEGO

Olsztyn, dnia wtorek, 17 czerwca 2025 r.

Poz. 2495

UCHWAŁA NR XXI-152/2025 RADY MIEJSKIEJ W OLSZTYNKU

z dnia 5 czerwca 2025 r.

w sprawie przyjęcia "Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Olsztynek na lata 2025-2028"

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2024 r., poz. 1465 z późn. zm.) oraz art. 87 ust. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2002 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2024 r. poz. 1292 z późn. zm.) - **Rada Miejska uchwala**, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się "Program Opieki nad Zabytkami Gminy Olsztynek na lata 2025 -2028", zaopiniowany pozytywnie przez Warmińsko-Mazurskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Burmistrzowi Olsztynka.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Warmińsko-Mazurskiego.

Przewodniczący Rady Miejskiej

Jerzy Głowacz

Załącznik do uchwały Nr XXI-152/2025
Rady Miejskiej w Olsztynku
z dnia 5 czerwca 2025 r.



**PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI
GMINY OLSZTYNEK
NA LATA 2025-2028**

1. Wstęp

Przedmiotem opracowania Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Olsztynek na lata 2025-2028 jest poprawa stanu zachowania i utrzymania dziedzictwa kulturowego w granicach administracyjnych gminy, w ramach którego wyróżnia się:

- zabytki nieruchome,
- stanowiska archeologiczne;
- zabytki ruchome.

Podstawowym, ogólnie pojętym założeniem niniejszego „Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Olsztynek na lata 2025-2028”, zwanego dalej „Programem Opieki nad Zabytkami” jest ukierunkowanie polityki samorządu gminnego, służącej podejmowaniu planowanych działań dotyczących finansowania, inicjowania, wspierania oraz koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Jest to dokument uzupełniający w stosunku do innych aktów planowania gminnego. Zadaniem Programu Opieki nad Zabytkami jest także organizacja działań edukacyjnych i wychowawczych wobec lokalnej społeczności.

Dla realizacji powyższego założenia niezbędna jest realizacja celów szczegółowych, określonych, między innymi w art. 87 ust. 2 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, do których należą:

- 1) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej
- 2) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- 3) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- 4) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- 5) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- 6) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

2. Podstawa prawna opracowania Programu Opieki nad Zabytkami

Obowiązek opracowania Programu Opieki nad Zabytkami wynika wprost z ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2024 r. poz. 1292 z późn. zm.).

Z art. 87 ust. 1 i ust. 3 do 5 wynika, że zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat, odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami.

Wojewódzki, powiatowy i gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje odpowiednio sejmik województwa, rada powiatu i rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Programy są ogłaszane w wojewódzkim dzienniku urzędowym.

Z ich realizacji zarząd województwa, powiatu i wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy.

Opieka nad zabytkiem określona ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami sprawowana jest przez właścicieli lub posiadaczy zabytków i polega, w szczególności na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytków,
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku,
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie,
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości.

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami podstawą sporządzenia gminnych programów opieki nad zabytkami jest gminna ewidencja zabytków, której zasady prowadzenia reguluje art. 22 przytoczonej ustawy. Zgodnie z jego treścią wójt, burmistrz, prezydent miasta prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy. W gminnej ewidencji zabytków ujęte są:

- zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami.

Kwestie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami uregulowane są licznymi przepisami prawa, do których należą:

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej

Art.3. 1. Obiekty zabytkowe są objęte ochroną prawną określoną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela;

Art.5. Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju.

Art.6. Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju.

Art.86. Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa.

ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2024 r. poz. 1465 z późn. zm.)

Art.7. 1. Zaspakajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują, między innymi sprawy kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami Dz. U. z 2024 r. poz. 1292 z późn. zm.)

Art.4. Ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- 6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska

Art.5. Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;

5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Art.18. 1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

2. W koncepcji, strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności:

- 1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami.

Art.19. 1. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- 3) parków kulturowych.

1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

1b. W uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności:

- 1) ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) ochronę zabytków nieruchomych, innych niż wymienione w pkt 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- 3) wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych.

2. W przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1.

3. W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Art.20. Projekty i zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu.

Art.21. Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy.

Art.22. ust. 4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.

Art.25. 1. Zagospodarowanie na cele użytkowe zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru wymaga posiadania przez jego właściciela lub posiadacza:

- 1) dokumentacji konserwatorskiej określającej stan zachowania zabytku nieruchomego i możliwości jego adaptacji, z uwzględnieniem historycznej funkcji i wartości tego zabytku, jak również możliwości jego dostosowania dla osób ze szczególnymi potrzebami, o których mowa w ustawie z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami (Dz. U. z 2024 r. poz. 1411);
- 2) uzgodnionego z wojewódzkim konserwatorem zabytków programu prac konserwatorskich przy zabytku nieruchomym, określającego zakres i sposób ich prowadzenia oraz wskazującego niezbędne do zastosowania materiały i technologie;
- 3) uzgodnionego z wojewódzkim konserwatorem zabytków programu zagospodarowania zabytku nieruchomego wraz z otoczeniem oraz dalszego korzystania z tego zabytku, z uwzględnieniem wyeksponowania jego wartości.

Art.26. 1. W umowie sprzedaży, zamiany, darowizny lub dzierżawy zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru, stanowiącego własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, przy określaniu sposobu korzystania z tego zabytku należy nałożyć, jeżeli stan zachowania zabytku tego wymaga, na nabywcę lub dzierżawcę obowiązek przeprowadzenia w określonym terminie niezbędnych prac konserwatorskich przy tym zabytku.

2. Przepis ust. 1 ten stosuje się odpowiednio do decyzji o oddaniu w trwałą zarząd zabytku nieruchomego, wpisanego do rejestru.

Art.27. Na wniosek właściciela lub posiadacza zabytku wojewódzki konserwator zabytków przedstawia, w formie pisemnej, zalecenia konserwatorskie, określające sposób korzystania z zabytku, jego zabezpieczenia i wykonania prac konserwatorskich, a także zakres dopuszczalnych zmian, które mogą być wprowadzone w tym zabytku.

Art.28. 1. Niezależnie od obowiązków wynikających z opieki nad zabytkami, określonych w art. 5, właściciel lub posiadacz zabytku wpisanego do rejestru lub zabytku znajdującego się w wojewódzkiej ewidencji zabytków zawiadamia wojewódzkiego konserwatora zabytków o:

- 1) uszkodzeniu, zniszczeniu, zaginięciu lub kradzieży zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zdarzenia;
- 2) zagrożeniu dla zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zagrożenia;
- 3) zmianie miejsca przechowania zabytku ruchomego w terminie miesiąca od dnia nastąpienia tej zmiany;
- 4) zmianach dotyczących stanu prawnego zabytku, nie później niż w terminie miesiąca od dnia ich wystąpienia lub powzięcia o nich wiadomości.

Art.32. 1. Kto, w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych, odkrył przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem, jest obowiązany:

- 1) wstrzymać wszelkie roboty mogące uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot;
- 2) zabezpieczyć, przy użyciu dostępnych środków, ten przedmiot i miejsce jego odkrycia;
- 3) niezwłocznie zawiadomić o tym właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, właściwego wójta (burmistrza, prezydenta miasta).

2. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) jest obowiązany niezwłocznie, nie dłużej niż w terminie 3 dni, przekazać wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków przyjęte zawiadomienie, o którym mowa w ust. 1 pkt 3.

Art.33. 1. Kto przypadkowo znalazł przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem archeologicznym, jest obowiązany, przy użyciu dostępnych środków, zabezpieczyć ten przedmiot i oznakować miejsce jego znalezienia oraz niezwłocznie zawiadomić o znalezieniu tego przedmiotu właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, właściwego wójta (burmistrza, prezydenta miasta).

2. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) jest obowiązany niezwłocznie, nie dłużej niż w terminie 3 dni, przekazać wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków przyjęte zawiadomienie, o którym mowa w ust. 1.

Art.36. 1. Pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków wymaga:

- 1) prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, w tym prac polegających na usunięciu drzewa lub krzewu z nieruchomości lub jej części będącej wpisanym do rejestru parkiem, ogrodem lub inną formą zaprojektowanej zieleni;
- 2) wykonywanie robót budowlanych w otoczeniu zabytku;
- 3) prowadzenie badań konserwatorskich zabytku wpisanego do rejestru;
- 4) prowadzenie badań architektonicznych zabytku wpisanego do rejestru;
- 5) prowadzenie badań archeologicznych;
- 6) przemieszczanie zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;
- 7) trwałe przeniesienie zabytku ruchomego wpisanego do rejestru, z naruszeniem ustalonego tradycją wystroju wnętrza, w którym zabytek ten się znajduje;
- 8) dokonywanie podziału zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;
- 9) zmiana przeznaczenia zabytku wpisanego do rejestru lub sposobu korzystania z tego zabytku;
- 10) umieszczanie na zabytku wpisanym do rejestru: urządzeń technicznych, tablic reklamowych lub urządzeń reklamowych w rozumieniu art. 2 pkt 16b i 16c ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz napisów z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1;
- 11) podejmowanie innych działań, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku wpisanego do rejestru z wyłączeniem działań polegających na usuwaniu drzew lub krzewów z terenu nieruchomości lub jej części niebędącej wpisanym do rejestru parkiem, ogrodem albo inną formą zaprojektowanej zieleni;
- 12) poszukiwanie ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych, w tym zabytków archeologicznych, przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania.

3. Pozwolenia, o których mowa w ust. 1, mogą określać warunki, które zapobiegą uszkodzeniu lub zniszczeniu zabytku.

4. Wojewódzki konserwator zabytków może uzależnić wydanie pozwolenia na podejmowanie działań, o których mowa w ust. 1 pkt 6, 9 i 11, od przeprowadzenia, na koszt wnioskodawcy, niezbędnych badań konserwatorskich, architektonicznych lub archeologicznych. Egzemplarz dokumentacji badań jest przekazywany nieodpłatnie wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków.

5. Pozwolenia, o których mowa w ust. 1, wydaje się na wniosek osoby fizycznej lub jednostki organizacyjnej posiadającej tytuł prawny do korzystania z zabytku wpisanego do rejestru, wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu albo ograniczonego prawa rzeczowego lub stosunku zobowiązaniowego.

6. Pozwolenie na prowadzenie badań archeologicznych wydaje się na wniosek osoby fizycznej lub jednostki organizacyjnej posiadającej tytuł prawny do korzystania z nieruchomości, wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu albo ograniczonego prawa rzeczowego lub stosunku zobowiązaniowego.

7. Pozwolenie na prowadzenie badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa, badań konserwatorskich i architektonicznych przy zabytku wpisanym do rejestru albo badań archeologicznych lub poszukiwań ukrytych bądź porzuconych zabytków ruchomych, w tym zabytków archeologicznych, wydaje się również na wniosek osób fizycznych albo jednostek organizacyjnych zamierzających prowadzić te badania lub poszukiwania. W przypadku nieuzyskania zgody właściciela lub posiadacza nieruchomości na przeprowadzenie tych badań lub poszukiwań przepisy art. 30 ust. 1 i 2 stosuje się odpowiednio.

8. Uzyskanie pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków na podjęcie robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru nie zwalnia z obowiązku uzyskania pozwolenia na budowę albo zgłoszenia, w przypadkach określonych przepisami Prawa budowlanego.

Art.71. 1. W zakresie sprawowania opieki nad zabytkami osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna posiadająca tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego finansuje prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy tym zabytku.

2. Sprawowanie opieki nad zabytkami, w tym finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku, do którego tytuł prawny, określony w ust. 1, posiada jednostka samorządu terytorialnego, jest zadaniem własnym tej jednostki.

Art.81. 1 W trybie określonym odrębnymi przepisami dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków może być udzielona przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale.

....

Art.89. Organami ochrony zabytków są:

- 1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;
- 2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków.

ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz. U. z 2024 r. poz. 725 z późn. zm.)

Art.39. ust. 3 W stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje organ administracji architektoniczno-budowlanej w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Inne ustawy zawierające uregulowania w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami:

- ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami,
- ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska,
- ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody,
- ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej,
- ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie.

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i w bibliotekach zostały określone w **ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach i w ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach.**

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy **ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach.**

Z aktów wykonawczych, na uwagę zasługuje **rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r.** w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. z 2021 r. poz. 81).

W § 1 ust. 1 rozporządzenie określa tryb wydawania pozwoleń na:

- 1) prowadzenie:
 - a) prac konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków,
 - b) prac konserwatorskich przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa,
 - c) prac restauratorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków,
 - d) prac restauratorskich przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa,
 - e) robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, zwanych dalej „robotami budowlanymi”,

- f) badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków,
 - g) badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa,
 - h) badań architektonicznych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, zwanych dalej „badaniami architektonicznymi”;
- 2) przemieszczenie zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków, zwane dalej „przemieszczeniem zabytku nieruchomego”;
 - 3) trwałe przeniesienie zabytku ruchomego wpisanego do rejestru zabytków, z naruszeniem ustalonego tradycją wystroju wnętrza, w którym zabytek ten się znajduje, zwane dalej „przeniesieniem zabytku ruchomego”;
 - 4) dokonywanie podziału zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków, zwanego dalej „podziałem zabytku nieruchomego”;
 - 5) zmianę przeznaczenia zabytku wpisanego do rejestru zabytków lub sposobu korzystania z tego zabytku, zwaną dalej „zmianą przeznaczenia lub sposobu korzystania z zabytku”;
 - 6) umieszczanie na zabytku wpisanym do rejestru zabytków urządzeń technicznych, tablic reklamowych lub urządzeń reklamowych w rozumieniu art. 2 pkt 16b i 16c ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2024 r. poz. 1130) oraz napisów;
 - 7) prowadzenie badań archeologicznych;
 - 8) poszukiwanie ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych, w tym zabytków archeologicznych, przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania, zwane dalej „poszukiwaniem zabytków”;
 - 9) wykonywanie robót budowlanych w otoczeniu zabytku;
 - 10) podejmowanie innych działań niż określone w pkt 1–6 oraz 8 i 9, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku wpisanego do rejestru zabytków, zwane dalej „podejmowaniem innych działań”.

Ponadto, rozporządzenie określa dane i informacje, które zawierają wnioski o wydanie pozwoleń, o których mowa w ust. 1, dokumentację dołączaną do tych wniosków, niezbędną do ich rozpatrzenia, dane i informacje, które zawierają te pozwolenia, oraz warunki, które mogą zostać w nich zastrzeżone, a także elementy, które zawiera dokumentacja prac konserwatorskich i prac restauratorskich prowadzonych przy zabytku ruchomym wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz dokumentacja badań archeologicznych.

4. Przedmiot ochrony prawnej

Przywołana na wstępie ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami stanowi podstawę prawną ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce i wprowadza w tej materii szereg fundamentalnych definicji i pojęć. Zgodnie z art. 3 ustawy, zabytkiem jest nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Zgodnie z ustawą opiece podlegają – bez względu na stan zachowania – zabytki pogrupowane w trzech kategoriach:

- 1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:
 - a) krajobrazami kulturowymi,
 - b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
 - c) dziełami architektury i budownictwa,
 - d) dziełami budownictwa obronnego,
 - e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
 - f) cmentarzami,

- g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

2) zabytki ruchome będące, w szczególności:

- a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach,
- f) instrumentami muzycznymi,
- g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
- h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji

3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:

- a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
- b) cmentarzyskami,
- c) kurhanami,
- d) reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ponadto, zgodnie z art. 6.2. ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

5. Formy prawne ochrony zabytków

Ustawodawca wyróżnia następujące formy ochrony zabytków:

- wpis do rejestru zabytków,
- wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa,
- uznanie za pomnik historii,
- utworzenie parku kulturowego,
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, decyzjach o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzjach o warunkach zabudowy, decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzjach o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

5.1. Wpis do rejestru zabytków

Podstawą wpisu do rejestru zabytków jest decyzja administracyjna wydana przez wojewódzkiego konserwatora zabytków. Z wnioskiem o taki wpis może występować właściciel zabytku oraz użytkownik wieczysty gruntu na którym znajduje się zabytek. Również wojewódzki konserwator zabytków ma prawo wszczęcia postępowania z urzędu w sprawie wpisania zabytku nieruchomego do rejestru zabytków.

Rejestr zabytków prowadzi odpowiedni wojewódzki konserwator zabytków dla zabytków znajdujących się na terenie województwa. Do rejestru można wpisać także otoczenie oraz nazwę geograficzną, historyczną i tradycyjną zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków. Wojewódzki konserwator zabytków może wpisać także do rejestru historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny. Sprawy te reguluje ustawa z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami

oraz Rozporządzenie Ministra Kultury z 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2021 r. poz. 56).

5.2 Pomnik historii

Terminem tym określa się zabytek nieruchomy o szczególnych wartościach materialnych i niematerialnych oraz znaczeniu dla dziedzictwa kulturowego naszego kraju. Rangę pomnika historii podkreśla fakt, że jest on ustanawiany przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej specjalnym rozporządzeniem na wniosek Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. W treści prezydenckiego rozporządzenia wyszczególnia się cechy danego zabytku świadczące o jego najwyższej wartości, określa się precyzyjnie jego granice i zamieszcza schematyczną mapkę obiektu.

Na elitarną listę Pomników Historii mogą zostać wpisane obiekty architektoniczne, krajobrazy kulturowe, układy urbanistyczne lub ruralistyczne, zabytki techniki, obiekty budownictwa obronnego, parki i ogrody, cmentarze, miejsca pamięci najważniejszych wydarzeń lub postaci historycznych oraz stanowiska archeologiczne. W roku 2012 w całym kraju było 48 obiektów uznanych za pomnik historii, a w roku 2020 lista obiektów uznanych za pomniki historii wynosiła 105. W roku 2024 minęło 30 lat odkąd po raz pierwszy zabudki uznano za pomniki historii. W tym samym roku ich liczba wynosiła 131.

5.3 Park kulturowy

Kolejną formą ochrony jest utworzenie parku kulturowego w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Podstawą jego utworzenia jest uchwała rady gminy, którą podejmuje się po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.

5.4 Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego lub decyzja o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzja o warunkach zabudowy, decyzja o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzja o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzja o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego

Relacje pomiędzy ochroną zabytków a planami zagospodarowania przestrzennego są regulowane przez artykuły 17, 19 i 20 ustawy z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Przede wszystkim art. 17 wprowadza obowiązek uwzględniania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.

W wymienionych decyzjach, koncepcjach, strategiach, analizach, planach i studiach, winno się w szczególności uwzględnić krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, określić rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków i zapewnić im ochronę przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu oraz ustalić przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami. w przypadku zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia, zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków oraz parków kulturowych, ochrona ich musi być bezwarunkowo uwzględniona w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego i pozostałych decyzjach.

6. Uwarunkowania zewnętrzne i wewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego

6.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z opracowaniami wykonanymi na poziomie krajowym

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023 – 2026

W dniu 28 grudnia 2023 roku, w Monitorze Polskim ukazała się uchwała Nr 242 Rady Ministrów z dnia 8 grudnia 2023 r. w sprawie „Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026”. Głównym celem Krajowego programu ochrony i opieki nad zabytkami jest zapewnienie efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami poprzez m.in. ochronę i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości, podnoszenie wiedzy o zasobach zabytkowych kraju, cyfryzację i podniesienie jakości prowadzonych postępowań administracyjnych czy zwiększenie zastosowania nowych technologii.

Najważniejsze cele programu:

Ochrona i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości poprzez m.in.:

- model i system wartościowania zabytków;
- plany zarządzania dla pomników historii;
- wsparcie procesu tworzenia planów ochrony parków kulturowych;
- system bezpieczeństwa zabytków;
- projektowanie konserwatorskie.

Cyfryzacja i podniesienie jakości prowadzenia postępowań administracyjnych poprzez m.in.:

- cyfryzację procesu inwestycyjno-budowlanego w zakresie ochrony zabytków;
- opracowanie i realizację programu szkoleń specjalistycznych dla pracowników wojewódzkich urzędów ochrony zabytków.

Zwiększenie zastosowania nowych technologii w ochronie zabytków poprzez m.in.:

- wdrożenie i rozwój programu wsparcia zarządzania dziedzictwem archeologicznym (AZP+);
- digitalizację i udostępnianie zasobu archiwalnego;
- rozwój portalu zabytek.pl.

Edukacja i podnoszenie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego poprzez m.in.:

- włączenie edukacji ochrony zabytków do programów nauczania w szkołach;
- kampanie społeczno-edukacyjne dotyczące zagrożeń dla dziedzictwa kulturowego;
- wsparcie merytoryczne służb mundurowych oraz organów wymiaru sprawiedliwości w sprawach dotyczących przestępczości przeciwko zabytkom.

Wzmacnianie narzędzi ochrony zabytków wobec zmian klimatycznych poprzez m.in.:

- wsparcie procesu tworzenia gminnych programów opieki nad zabytkami;
- warsztaty konserwatorskie – praktyka prac konserwatorskich;
- wzmacnianie kompetencji zawodów rzemieślniczych;
- inwestycje w obiektach zabytkowych – szkolenia dla samorządów.

6.2 Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z opracowaniami wykonanymi na poziomie wojewódzkim

Strategia rozwoju społeczno-gospodarczego województwa warmińsko-mazurskiego do 2030 roku

Uchwałą Nr XIV/243/20 z dnia 18 lutego 2020 r. Sejmik Województwa Warmińsko-Mazurskiego przyjął Strategię rozwoju społeczno-gospodarczego województwa warmińsko-mazurskiego do roku 2030. „Strategia Warmińsko-Mazurskie 2030” wskazuje materialne i niematerialne dziedzictwo kulturowe, w tym o znaczeniu europejskim, wynikające z różnorodności narodowościowej i etnicznej regionu jako jeden z mocnych stron rozwoju gospodarki, a także potrzebę tworzenia, rozwoju oraz promocji ponadregionalnych produktów turystycznych w oparciu o wspólne dziedzictwo kulturowe

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa warmińsko-mazurskiego

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa warmińsko-mazurskiego został przyjęty uchwałą Nr XXXIX/832/18 Sejmiku Województwa Warmińsko-Mazurskiego z dnia 28 sierpnia 2018 r. w sprawie uchwalenia Planu zagospodarowania przestrzennego województwa warmińsko-mazurskiego. Jako dokument służący kształtowaniu i prowadzeniu polityki przestrzennej w województwie, uwzględnia zagadnienia związane z zabytkami. Plan ustala ochronę krajobrazu kulturowego poprzez:

- a) zachowanie tożsamości kulturowo-krajobrazowej, w tym zachowanie identyfikatorów krajobrazu charakterystycznych dla obszaru Warmii (układów osadniczych, form budownictwa, elementów małej architektury),

- b) zatrzymanie procesów degradujących fizjonomię terenu,
- c) ochronę zachowanych pierwotnych układów ruralistycznych wsi,
- d) podejmowanie działań rewitalizacyjnych mających na celu ochronę elementów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego.

Program opieki nad zabytkami województwa warmińsko-mazurskiego na lata 2024-2027

Program opieki nad zabytkami województwa warmińsko-mazurskiego na lata 2024-2027 został przyjęty uchwałą Nr LV/858/23 Sejmiku Województwa Warmińsko-Mazurskiego z dnia 19 grudnia 2023 r.

Wskazuje on następujące cele i kierunki działań:

Cel I - Poprawa stanu zachowania i ochrona zasobów dziedzictwa kulturowego

1. Dążenie do poprawy stanu zachowania i utrzymania zabytków i ich otoczenia oraz krajobrazu kulturowego.

1.1. Podejmowanie zgodnie z przepisami prawa i sztuką konserwatorską, ze szczególnym uwzględnieniem zabytków najcenniejszych i stanowiących o specyfice kulturowej regionu (m.in.: obiekty sakralne, architektura rezydencjonalna, wiejska, zabytki techniki, założenia parkowe, cmentarze).

1.2. Zabezpieczanie obiektów zabytkowych przed dewastacją i zagrożeniami, z uwzględnieniem warunków atmosferycznych i skutków zmian klimatycznych, w tym poprzez m.in.: wykonanie odpowiednich instalacji (elektrycznych, przeciwwłamaniowych, przeciwpożarowych).

1.3. Uwzględnianie kontekstu historycznego przy zagospodarowaniu terenów w otoczeniu zabytków, poprzez m.in.: nawiązywanie stylem, gabarytami, formą architektoniczną, materiałami budowlanymi przy realizacji nowej zabudowy (w tym do form i stylu tradycyjnej zabudowy regionalnej szczególnie na obszarach wiejskich), ochronę przedpól obiektów zabytkowych, układów, zespołów urbanistycznych i ruralistycznych oraz sylwet historycznych miejscowości.

1.4. Adaptacja obiektów zabytkowych do nowych funkcji zgodnie ze sztuką konserwatorską, bez strat dla wartości obiektu i substancji zabytkowej.

1.5. Ochrona i kształtowanie krajobrazów kulturowych, poprzez m.in.:

- wspieranie zintegrowanych działań służących ochronie krajobrazu kulturowego i wartości przyrodniczych,
- promowanie zintegrowanego podejścia do ochrony krajobrazu kulturowego,
- zachowanie wyróżników kulturowych w przestrzeni,
- zapobieganie degradacji cennych kulturowo krajobrazów przy planowaniu i realizacji działalności inwestycyjnej.

2. Aktualizacja wiedzy na temat zasobów zabytkowych i ich stanu.

3. Cyfryzacja i udostępnianie danych w zakresie materialnych i niematerialnych zasobów kulturowych regionu, przy użyciu nowoczesnych technologii.

4. Wspieranie inicjatyw mających na celu obejmowanie ochroną lub podnoszenia rangi ochrony obiektów i obszarów o najcenniejszych wartościach dziedzictwa kulturowego, świadczących o specyfice i tożsamości województwa.

5. Wspieranie finansowe prac remontowo-konserwatorskich i konserwacji obiektów zabytkowych.

Cel II – Racjonalne wykorzystanie potencjału zasobów dziedzictwa kulturowego w polityce rozwoju województwa

1. Wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego do rozwoju gospodarczego, w tym w szczególności turystyki.

1.1. Wzmacnianie marki regionu w oparciu o zasoby dziedzictwa kulturowego.

1.2. Promowanie zasobów dziedzictwa kulturowego regionu, ze szczególnym uwzględnieniem różnorodności i odrębności kulturowej poszczególnych obszarów województwa.

1.3. Tworzenie oferty turystycznej w oparciu o wyróżniki kulturowe regionu (np. postać Mikołaja Kopernika, dawne pałace i dwory, warmińskie kapliczki, miasta Cittaslow).

1.4. Tworzenie nowych produktów turystycznych i szlaków turystycznych oraz rozwój istniejących w oparciu o zasoby dziedzictwa kulturowego.

1.5. Zagospodarowywanie obiektów zabytkowych na cele turystyczne, edukacyjne i gospodarcze.

1.6. Wspieranie, inicjowanie i organizacja przedsięwzięć oraz wydarzeń artystycznych, kulturalnych i innych związanych z dziedzictwem kulturowym.

1.7. Wykorzystanie najnowszych technologii cyfrowych i informacyjnych do promocji i udostępniania dziedzictwa kulturowego.

1.8. Podniesienie kompetencji kadry działającej w obszarze dziedzictwa kulturowego m.in. w zakresie wykorzystania nowoczesnych technologii.

2. Rozwój działalności muzealnej.

2.1. Promowanie unikatowej i różnorodnej oferty muzeów, w tym rozwijanie atrakcyjnych, nowoczesnych form eksponowania zasobów muzeów.

2.2. Rozwijanie działalności edukacyjnych i artystycznych w celu upowszechniania i popularyzowania historycznej wiedzy o regionie.

2.3. Podniesienie kwalifikacji kadr i poprawa warunków lokalowych muzeów, w tym zapewnienie wyposażenia w monitoring, zabezpieczenia antywłamaniowe, przeciwpożarowe i nowoczesne archiwa.

2.4. Wspieranie tworzenia i funkcjonowania lokalnych muzeów.

3. Promowanie i upowszechnianie wiedzy o regionie i jego dziedzictwie kulturowym i tożsamości kulturowej.

3.1. Popularyzowanie wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym i potrzebie jego ochrony, przez m.in.: organizowanie i wspieranie imprez, pokazów, odczytów, konferencji, konkursów, wydarzeń kulturalnych, działalności wydawniczej i edukacyjnej, kierowanych do różnych grup społecznych.

3.2. Edukacja lokalnych samorządów i osób prywatnych w zakresie odpowiedniego wykorzystania zasobów dziedzictwa kulturowego do promocji i rozwoju społeczno-gospodarczego regionu.

3.3. Eksponowanie świadomości kulturowej mieszkańców województwa w celu budowania tożsamości regionalnej i lokalnej.

3.4. Promowanie:

- „dobrych praktyk” w zakresie zagospodarowania i użytkowania obiektów zabytkowych,
- tradycyjnych cech regionalnej architektury i budownictwa oraz dziedzictwa niematerialnego,
- najcenniejszych zabytków, w szczególności w odniesieniu do obiektów świadczących o odrębności i specyfice regionu.

4. Tworzenie warunków do szerokiej współpracy na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego.

4.1. Rozwijanie współpracy i integracji działań Samorządu Województwa, instytucji publicznych, naukowych, organizacji pozarządowych i innych w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami.

4.2. Wspieranie dziedzictwa kulturowego.

4.3. Wzmacnianie zaangażowania społecznego w zakresie opieki nad zabytkami, poprzez m.in.: wspieranie inicjatyw społecznych w zakresie tworzenia lokalnych muzeów, wsparcie merytoryczne obecnych i potencjalnych użytkowników obiektów zabytkowych. współpracy międzynarodowej, międzyregionalnej i transgranicznej na rzecz ochrony

5. Wsparcie finansowe działań i inicjatyw wykorzystujących potencjał dziedzictwa kulturowego regionu.

6. Uwzględnianie problematyki ochrony dziedzictwa kulturowego w regionalnych dokumentach planistycznych i programowo-strategicznych oraz innych dokumentach (m. in. planach ochrony parków krajobrazowych).

Program wsparcia rozwoju kultury województwa warmińsko-mazurskiego do roku 2025

Przyjęty uchwałą Nr 30/654/18/V Zarządu Województwa Warmińsko-Mazurskiego z dnia 10 lipca 2018 r. Program wsparcia rozwoju kultury województwa warmińsko-mazurskiego wyznacza trzy cele strategiczne rozwoju kultury w województwie:

Cel I (infrastrukturalny) - Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego jako podstawy rozwoju i upowszechniania kultury oraz dostosowywanie infrastruktury kulturalnej (oraz zarządzania nią) do współczesnych standardów i trendów światowych.

Cel II (społeczny) - Rozwój edukacji w zakresie kształtowania kompetencji kulturowych i wspieranie społecznej aktywności kulturalnej rozumianej zarówno jako tworzenie kultury, jak i uczestnictwo w kulturze.

Cel III (gospodarczy) - Promocja województwa poprzez kulturę oraz promocja kultury regionu służąca wzrostowi jego atrakcyjności i konkurencyjności.

6.3 Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z opracowaniami wykonanymi na poziomie powiatu

Strategia Rozwoju Powiatu na lata 2016 – 2025

Strategia Rozwoju Powiatu przyjęta została uchwałą Nr XXI/193/2017 Rady Powiatu w Olsztynie z dnia 27 stycznia 2017 r. Strategia jest podstawowym dokumentem samorządu powiatowego, w którym wskazane zostały zasadnicze kierunki rozwoju powiatu. Ochrona zabytków uwzględniona została w jednym z celów strategicznych:

Cel strategiczny 4. Inteligentny rozwój społeczny, wykorzystujący aktywność społeczną i ekonomiczną, dziedzictwo kulturowe oraz współpracę środowisk lokalnych,

4.2 Zachowanie dziedzictwa kulturowego:

- tworzenie warunków dla rozwoju postaw i kompetencji mieszkańców w zakresie kultury,
- rozwijanie aktywności społecznej mieszkańców poprzez angażowanie do uczestnictwa w kulturze,
- tworzenie warunków infrastrukturalnych dla działalności kulturalnej,
- wykorzystanie potencjału obiektów historycznych i zabytkowych na terenie powiatu.

Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Olsztyńskiego na lata 2023-2026

Uchwałą Nr XVI/439/2023 Rady Powiatu w Olsztynie z dnia 10 sierpnia 2023 r. przyjęty został Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Olsztyńskiego na lata 2023 – 2026. W Programie określono cele, których realizacja ma przyczynić się do poprawy stanu zachowania obiektów zabytkowych.

Cel I - Ochrona zasobów dziedzictwa kulturowego powiatu olsztyńskiego, obejmujący:

- 1) ochronę zabytków, opiekę nad zabytkami, ochronę krajobrazu kulturowego i środowiska naturalnego,
- 2) promowanie regionalnej architektury i budownictwa,
- 3) wspieranie rozwoju turystyki z uwzględnieniem walorów dziedzictwa kulturowego,
- 4) wspieranie inicjatyw mających na celu pozyskiwanie środków finansowych z zewnętrznych źródeł wsparcia na realizację prac konserwatorskich i remontowych dotyczących obiektów zabytkowych
- 5) wsparcie inicjatyw lokalnych mających na celu popularyzację, promocję i prezentację zabytków i dziedzictwa kulturowego Powiatu Olsztyńskiego
- 6) Wspieranie inicjatyw w zakresie ochrony zabytków i dziedzictwa historycznego, edukacji, kultury oraz podtrzymywanie tradycji i tożsamości kulturowej

Cel II - Promocja dziedzictwa kulturowego i edukacja mieszkańców powiatu olsztyńskiego w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami, w tym:

- 1) promowanie istniejących i wspieranie inicjatyw mających na celu tworzenie nowych szlaków turystycznych wykorzystujących zasoby dziedzictwa kulturowego Powiatu Olsztyńskiego.,

- 2) **promocja zasobów dziedzictwa kulturowego i inicjatyw dotyczących ochrony i opieki nad zabytkami w mediach.,**
- 3) **promowanie i prezentacja zabytków z terenu powiatu olsztyńskiego za pośrednictwem Internetu,**
- 4) **promocja kultury i tradycji warmińskiej,**
- 5) **opracowywanie folderów, przewodników i innych pozycji dotyczących dziedzictwa kulturowego powiatu oraz wspieranie zewnętrznych publikacji dotyczących tematyki,**
- 6) **upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego, jego stanu zachowania i potrzeb związanych z jego ochroną wśród mieszkańców Powiatu Olsztyńskiego,**
- 7) **organizacja i udział w szkoleniach dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego i opieki nad zabytkami,**
- 8) **edukacja właścicieli w zakresie prawnych zobowiązań do należytego utrzymania obiektów zabytkowych z wykorzystaniem IT,**
- 9) **określenie procedur i warunków współpracy z właścicielami zabytków przy realizacji wspólnych projektów.**

Cel III - Utworzenie, prowadzenie i bieżąca aktualizacja ewidencji zabytków powiatu olsztyńskiego, w tym:

- 1) **opracowanie wykazu, wraz z opisem geodezyjnym budowlanym, inwestycyjnym i dokumentacją zdjęciową kapliczek zlokalizowanych na terenie powiatu olsztyńskiego oraz udostępnienie wykazu na stronie internetowej Powiatu Olsztyńskiego,**
- 2) **Sporządzenie wykazu zabytków nieruchomych i archeologicznych zlokalizowanych na terenie powiatu olsztyńskiego na podstawie rejestrów zabytków województwa warmińsko – mazurskiego oraz udostępnienie wykazów na stronie internetowej Powiatu Olsztyńskiego.**
- 3) **opracowanie mapy zabytków będących w zasobach Powiatu Olsztyńskiego.**

6.4 Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z opracowaniami wykonanymi na poziomie gminy

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Olsztynek – obszar miasta i terenów wiejskich

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Olsztynek stanowi wypełnienie delegacji zawartej w art. 12 ust. 1 ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym. Studium gminy Olsztynek w swej pierwotnej wersji zostało uchwalone w 1995 r. Do dnia dzisiejszego doczekało się siedmiu dużych nowelizacji. Studium gminne w obecnym kształcie zostało uchwalone uchwałą Rady Miejskiej Nr LIII-481/2023 z dnia 2 lutego 2023 r.

W Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Olsztynek wskazano zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków przy sporządzaniu miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Zawarto w nim:

- 1) ogólne wytyczne do ochrony wartości kulturowych gminy:
 - a) dążenie do zachowania i konserwacji wyglądu zabytkowej substancji;
 - b) zachowanie zabytkowego układu i kompozycji przestrzennej zespołów zabudowy;
 - c) zachowanie gabarytów adaptowanej zabudowy zabytkowej;
 - d) podporządkowanie wymogom konserwatorskim dopuszczalnych przekształceń zabytkowej zabudowy i zagospodarowania terenu;
 - e) ochrona zieleni zabytkowej;
 - f) zachowanie i eksponowanie ważnych i atrakcyjnych elementów w strukturze wsi gminy Olsztynek (w szczególności we wsiach Mańki, Lichtajny, Pawłowo)
 - g) zachowanie i uczynienie historycznych traktów i związanych z nimi alei drzew;

- h) w miarę możliwości, kontynuacja historycznego rozplanowania parceli;
 - i) unikanie wprowadzania zabudowy w częściach wsi, które historycznie, z założenia nie były zabudowywane;
 - j) uwzględnianie wymogów ochrony archeologicznej,
- 2) ogólne wytyczne do ochrony wartości kulturowych miasta:
- a) dążenie do uczynienia przebiegu murów miejskich i dawnych kwartałów miejskich;
 - b) ochrona historycznego układu ulic i placów;
 - c) ochrona historycznych podziałów parcelacyjnych bloków zabudowy;
 - d) ochrona skali zabudowy poprzez nawiązanie do skali istniejącej zabudowy historycznej;
 - e) kształtowanie nowej, uzupełniającej zabudowy i rewaloryzacja istniejącej zabudowy zgodnie z wytycznymi konserwatorskimi w obszarach wpisanych do rejestru zabytków.

7. Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy Olsztynek

7.1 Charakterystyka gminy Olsztynek

Gmina Olsztynek leży na obszarze Pojezierza Olsztyńskiego wchodzącego w skład krainy geograficznej zwanej Pojezierzem Mazurskim, w północno - zachodniej części obszaru Zielone Płuca Polski. Obszar graniczy z ośmioma gminami: Stawigudą, Purdą, Jedwabnem, Nidzicą, Kozłowem, Grunwaldem, Ostródą i Gietrzwałdem. Granice gminy w większości mają charakter naturalny, stanowią je rzeki i jeziora. Na wschodzie obszar gminy ogranicza rzeka Łyna, tylko okolice wsi Dąb są wysunięte daleko w kierunku wschodnim i wykraczają poza linię. Północną granicę stanowią brzegi jeziora Łańskiego i Plusznego, koryta rzeki Pasłęki i jezioro Sarąg, a południową - brzegi jezior Tymawskiego i Mielno. Granica zachodnia przebiega wzdłuż kanału łączącego jezioro Mielno z jeziorem Szumówko, brzegu jeziora Wielki Omin, koryta Drwęcy i brzegu jeziora Gugowo.

Gmina zajmuje powierzchnię 372 km², na której zamieszkuje 13 114 osób (dane na 2023 r.) , co daje przeciętną gęstość zaludnienia ok. 35,3 osób na km² . W mieście zamieszkuje 7 165 osób tj. 54,6% a na terenie gminy 5 949 osób tj. 45,4%. Ludność jest silnie rozproszona, oprócz miasta Olsztynka zamieszkuje w 67 miejscowościach i 32 sołectwach.

Miasto Olsztynek położone jest przy skrzyżowaniu dróg krajowych S-7 Warszawa – Gdańsk, S-51 Olsztynek – Olsztyn – Bezledy (obwód kaliningradzki) oraz DK58 Olsztynek – Szczytno.

Gmina charakteryzuje się niewielkim udziałem użytków rolnych oraz bardzo wysokim udziałem lasów w powierzchni ogólnej. Wynosi on aż 53,6% przy średniej dla województwa warmińsko – mazurskiego 31,7%. Ponadto liczne jeziora oraz obszary chronionego krajobrazu znajdujące się na terenie Gminy stanowią podstawę rozwoju turystyki. W gminie dominującymi funkcjami gospodarczymi są rolnictwo, handel, przemysł i leśnictwo. Większość urządzeń usługowych skoncentrowana jest w ośrodku obsługi gminy – mieście Olsztynku. Obszar gminy Olsztynek charakteryzuje się wybitnymi walorami przyrodniczo – krajobrazowymi. Teren jest bogato urzeźbiony, pagórkowaty, poprzecinany licznymi dolinami. Lasy zajmują ponad połowę jej powierzchni. Różnorodność krajobrazowa, rozgałęzioną sieć małych rzek i licznych jezior oraz bogata oferta noclegowa o zróżnicowanym standardzie sprzyja rozwojowi funkcji rekreacyjnej. Istniejące już jednostki osadnicze, wyposażone w podstawową infrastrukturę techniczną stwarzają ogromną szansę rozwoju całej gminy.

7.2 Rys historyczny gminy Olsztynek



Ratusz w Olsztynku (Zasoby własne)

Olsztynek powstał na terytorium pruskiego plemienia Sasinów. Ziemie te, podbite przez zakon krzyżacki, zostały objęte akcją kolonizacyjną dopiero w połowie XIV wieku. Była to kraina puszczańska, pokryta wielkimi lasami, tylko w niektórych miejscach istniały osady pruskie.

Założenie Olsztynka wiąże się z działalnością komtura ostródzkiego, Gunthera von Hohenstein. Z jego inicjatywy na niewielkim wzgórzu zbudowano zamek, obok powstała osada zamieszkała przez rzemieślników i kupców. W 1359 roku otrzymała prawa miejskie i nazwę "Hohenstein" na cześć komtura ostródzkiego, który dokonał lokacji. Miastu nadano 47 łanów ziemi na prawie chełmińskim, stanowiło to około 1765 ha. Pod zabudowę, przeznaczono tylko niewielką część tej ziemi, większość stanowiła źródło utrzymania dla sołtysa, bogatszych mieszczan i kościoła parafialnego. Zapewne wliczono w to również las miejski i Jezioro Jemiołowskie. Pod zabudowę miejską wyznaczono prostokąt, o powierzchni około 4,16 ha. Obszar ten odpowiada przestrzeni zawartej w obrębie murów miejskich. Olsztynek reprezentował typowe niemieckie miasto na wschodzie, z prostokątnym rynkiem w centrum, przez który przechodziła główna ulica. w rynku znajdował się ratusz. W części północnej, na niewielkim wzniesieniu, stał gotycki zamek, murowany z kamienia i czerwonej cegły, odgradzony od miasta murami obronnymi. Tuż obok zamku wzniesiono kościół parafialny, również otoczony murami obronnymi aż do XVIII wieku. Zamek i kościół były ważnymi punktami obrony w czasach, kiedy fortyfikacja grodu składała się z drewnianej palisady.

Lata 1359-1410 to dobry okres dla miasta. Rozwijało się rzemiosło, reprezentowane przez piekarzy, rzeźników szewców, krawców, sukienników i garncarzy. Codzienne życie ludności ożywiały i wzbogacały cotygodniowe jarmarki oraz kontakty handlowe z polskim Mazowszem. Patrycjat składał się z rodzin pochodzenia niemieckiego, uboższe warstwy, czyli tzw. plebs i pospólstwo, wywodziły się natomiast z polskich osadników przybyłych z Mazowsza. Świadczy o tym chociażby spolszczenie nazwy miasta. Już na początku XV wieku pojawia się nazwa "Parvum Olsten", użyta przez Jana Długosza przy opisie bitwy pod Grunwaldem.

W 1414 roku, w okresie tzw. wojny głodowej wojska polsko-litewskie wtargnęły do Prus. Zakon polecił spalić Olsztynek, nie mogąc go bronić. Ludność uciekła z dobytkiem w okoliczne lasy. Na szczęście miasta nie spalono, chociaż dostało się ono na krótki czas w ręce wojsk polsko-litewskich.

W wyniku podpisania pokoju toruńskiego w 1466 roku Olsztynek pozostał w granicach państwa krzyżackiego, podczas gdy Warmia oddalona zaledwie o 5 km na północ została włączona do Polski. Wojna trzydziestoletnia mocno zrujnowała całe Prusy. Olsztynek był również w znacznym stopniu zniszczony i splądrowany. Podczas ostatniej wojny polsko-krzyżackiej (1519 - 1521) wojska polskie zajęły Olsztynek w 1520 roku. Hetman polski, Mikołaj Firlej, wstawił mieszkańcom pisemne zapewnienie, że król Zygmunt zachowa wszystkie przywileje miasta. Pozostała tu stuosobowa załoga polska, która okupowała Olsztynek aż do układu krakowskiego w 1525 roku.

Od 1525 roku przez prawie sto lat trwał korzystny czas dla ziem i ludności Prus Książęcych. Wojny omijały te tereny, a ożywione kontakty z Polską sprzyjały rozwojowi gospodarczemu. W tym okresie Olsztynek nabrał dużego znaczenia. W 1525 roku utworzono starostwo, które przetrwało do 1610 roku, kiedy to ziemię olsztynecką włączono do starostwa ostródzkiego. Olsztynek stał się też ważnym centrum kościelnym. Utworzono tutaj archiprezbiteriat (odpowiednik biskupstwa), istniejący do 1699 roku. W 1534 założono szkołę partykularną, której absolwenci mieli prawo do studiów uniwersyteckich. Mieszkańcy Olsztynka utrzymywali się z rzemiosła i handlu, dodatkowe źródło dochodów stanowiły rolnictwo i ogrodnictwo. W latach 1491-1715 działał też sąd ziemski, rozpatrujący sprawy nie tylko ludzi wyższego stanu, ale i niższego, na przykład sprawy kradzieży drewna z lasu, przekroczenia prawa miejskiego.

W 1651 roku doszło do pożaru, który poważnie zniszczył miasto. Kolejne nieszczęście, w 1655 roku, spowodowane było nadejściem wojsk szwedzkich. W okresie wojny siedmioletniej (1756 - 1763) Prusy znalazły się pod okupacją Rosji, której wojska zajmowały ziemie pruskie w latach 1758 - 1762. Kolejny wielki pożar z 16 kwietnia 1804 roku strawił niemal całe miasto; spaliły się ratusz, pastarówka, Brama Niemiecka, 108 domów, 73 stajnie, 3 spichlerze, 37 stodół i 37 szop. Wojny napoleońskie z lat 1806 - 1813 stały się kolejnym nieszczęściem dla zniszczonego pożarem Olsztynka. Miasto zmuszono w trybie nagłym do zapłacenia wysokiej kontrybucji, dokonywano rekwizycji i niebawem zapanował wielki głód.

Dopiero druga połowa XIX wieku przyniosła korzystne zmiany mieszkańcom Prus, nastał długi okres pokoju. Zwycięska wojna z Francją i powstanie cesarstwa niemieckiego dały bodziec do dynamicznego rozwoju ziem niemieckich. Nastąpił znaczny wzrost liczby ludności. W 1856 roku zbudowano szosę do Ostródy i Nidzicy, w 1887 otwarto linię kolejową Olsztyn - Olsztynek - Działdowo. W 1894 roku uruchomiono połączenie kolejowe z Ostródą, a na początku XX wieku zbudowano szpital. W 1906 roku stare studnie miejskie zastąpiono wodociągami, a w 1907 roku miasto otrzymało gazownię. Ulice pokryto kostką, wprowadzono oświetlenie gazowe, później elektryczne. Domy wznoszono wówczas murowane i nowoczesne.

W okresie pierwszej wojny światowej, w okolicach Olsztynka rozegrała się bitwa pomiędzy wojskami niemieckimi i rosyjskimi, którą Niemcy nazwali drugą bitwą pod Tannenbergiem; pierwszą była słynna bitwa w 1410 roku. Wojska niemieckie pod dowództwem generała Paula Hindenburga rozbiły, w sierpniu 1914 roku armię rosyjską generała Samsonowa. W dniu 28 sierpnia, w trakcie wielogodzinnej walki, siły rosyjskie zostały wyparte z Olsztynka, a wycofujący się z Olsztyna XIII korpus rosyjski Niemcy rozbili w rejonie Muszaki - Wielbark - Nidzica. W trakcie walk ulicznych Olsztynek został zrujnowany.

Pomysł uczczenia niemieckiego zwycięstwa narodził się w 1919 roku, w piątą rocznicę bitwy. Inicjatorem budowy pomnika był Związek Weteranów Prowincji Prus Wschodnich. Dnia 31 sierpnia 1924 roku, w dziesiątą rocznicę bitwy, odbyła się uroczystość wmurowania kamienia węgielnego, w której uczestniczyło około 60 000 osób, głównie weteranów pierwszej wojny światowej. Kamień węgielny wmurował osobiście feldmarszałek Paul Hindenburg.

Pierwsze miejsce w konkursie na projekt pomnika zajęli bracia Walter i Johannes Krugerowie, architekci z Berlina. Budowę rozpoczęto w 1925 roku, a prace prowadziła specjalna firma, zatrudniająca około 200 robotników. Ogólne koszty wyniosły ponad 250 tysięcy ówczesnych marek. Pomnik usytuowano w środku rozległej, otwartej przestrzeni na sztucznie usypanym wzgórzu, którego pozorna wysokość została spotęgowana tym, że wybrano wokół niego ziemię tworząc pierścieniowe wklęsnięcie. Wokół pomnika zachowano niemieckie i rosyjskie groby żołnierskie, tworząc naturalny krajobraz dawnej bitwy. Pomnik już nie istnieje. Niemcy wycofując się zburzyli mauzoleum, natomiast teren pól uprawnych na jego dawnym terenie odpowiednio zadrzewiono, sadząc między innymi około 1500 dużych dębów. W ten sposób powstał obecnie istniejący park.

W trakcie działań wojennych w 1945 roku miasto, zdobyte bez walki, zostało w 70% spalone przez pijanych żołnierzy radzieckich. Spłonęły wówczas najładniejsze kamienice w centrum miasta i zabytkowy kościół ewangelicki. Po wprowadzeniu radzieckich władz porządkowych przystąpiono do planowej i systematycznej grabieży. Funkcjonariusze NKWD wymierzali bardzo surowe kary schwytanym maruderom oraz ludności miejscowej. Wielu mieszkańców tych ziem zostało aresztowanych i wywiezionych na Syberię. Wszystkie istniejące zakłady przemysłowe i rzemieślnicze zdemontowano, a maszyny i urządzenia wywieziono do Rosji. w sierpniu następnego roku rozpoczęła się emigracja ludności niemieckiej w formie zorganizowanego wysiedlania przez władze polskie i trwała do 1949 roku. z ludności miejscowej mogły pozostać te rodziny, które miały polskie nazwiska lub polskie pochodzenie.

W kwietniu 1946 roku liczba ludności wzrosła do 1369, a w sierpniu do 2149 osób. Napływ ludności polskiej trwał do 1949 roku. W 1950 było już 3400 mieszkańców. Przez wiele lat nie budowano nowych domów, remontowano jedynie uszkodzone, nadające się do zamieszkania. Przybywających osadników dokwaterowywano więc do zajętych mieszkań, mimo niebywałej ciasnoty.

Na początku lat sześćdziesiątych, w Olsztynku przystąpiono do budowy nowych domów mieszkalnych. W latach 1961-1963 wzniesiono w centrum miasta trzy duże bloki. W końcu lat sześćdziesiątych i na początku lat siedemdziesiątych przeprowadzono liczne prace, mające na celu uporządkowanie miasta i nadanie mu bardziej estetycznego wyglądu. Zagospodarowano rynek miejski, choć nie był to zbyt udany

projekt, przeprowadzono kapitalny remont wielu ulic (na 14 ulicach pokryto nawierzchnię asfaltem), uporządkowano wiele placów, skwerków, posadzono dużo kwiatów, krzewów i drzewek.

Kolejne inwestycje z lat osiemdziesiątych ożywiły Olsztynek. Wybudowano nowoczesną stację paliw CPN, uruchomiono, po wielkich trudach duży zakład przetwórstwa owoców i warzyw, tzw. "Jagódkę". Wybudowano mechaniczno-biologiczną oczyszczalnię ścieków z kolektorem sanitarnym (częściowym). Zmiana systemu politycznego w 1989 roku odegrała ogromną rolę w przeobrażeniach gospodarczych i społecznych miasta. Z jednej strony odnotowano negatywne zjawiska w postaci upadku nierentownych zakładów i pojawienia się bezrobocia, z drugiej strony nastąpił dynamiczny rozwój sektora prywatnego, stwarzający możliwość wykorzystania ludzkiej inicjatywy i przedsiębiorczości.

7.3 Zabytki nieruchome

Na terenie gminy Olsztynek znajduje się wiele przykładów architektury sakralnej oraz dworsko-folwarcznej, które są cennymi, ciekawymi i wartymi poznania obiektami. Do najbardziej znaczących zabytków z terenu gminy Olsztynek można zaliczyć takie obiekty jak:

Zamek w Olsztynku

Zamek wzniesiono w latach 1350-1366 na polecenie komtura ostródzkiego, Günthera von Hohenstein. Powstał na planie regularnego czworoboku; trzy boki stanowiły wysokie, murowane budynki, czwarty bok od strony miasta - to mur obronny z bramą wyjazdową i wysoką wieżą. Brukowany dziedziniec, na którym stała studnia, był zamknięty od północy dużym domem mieszkalnym. Przy bocznych skrzydłach znajdowały się krużganki komunikacyjne. Partia fundamentowa została zbudowana z kamieni polnych, górne partie zaś z gotyckiej cegły. Mury miały około 2 m grubości i były wewnątrz wypełnione gruzem. Przy zachodnim skrzydle, w miejscu stykającym się z głównym budynkiem, wznosiła się okrągła wieża; obecnie już nie istnieje. Na szczytowej ścianie głównego budynku jeszcze dziś widoczne są dwa granitowe kamienie, podtrzymujące prawdopodobnie tzw. gdanisko, czyli średniowieczną ubikację.

Całość zespołu zamkowego otaczały mury obronne z basztami i narożnikami. Wokół biegła głęboka fosa, a po stronie wewnętrznej murów obronnych, od strony wschodniej, odkryte koryto rzeki Jemiołówki. Budynki zamkowe były kiedyś wyższe od obecnych przynajmniej o jedną kondygnację. Oprócz pomieszczeń mieszkalnych dla urzędników zakonnych, załogi i służby mieściły się w zamku kaplica, refektarz, łaźnia, zbrojownia, magazyny, stajnie oraz obory dla trzody.

Po likwidacji zakonu krzyżackiego, utworzono w Olsztynku starostwo (das Hauptamt Hohenstein), na którego czele stał starosta urzędujący na zamku w imieniu księcia. Przetrwało ono do 1610 roku. Od czasu rozwiązania Zakonu zamek przeszedł pod zarząd miejski. W okresie wojen szwedzkich w zamku urządzono zbrojownię. Z wielkich kataklizmów - pożarów i wojen, zamek wyszedł obronną ręką, niestety, brakowało pieniędzy na jego konserwację i remont. W XIX wieku przystąpiono do renowacji zrujnowanych pomieszczeń, adaptując je na potrzeby szkolnictwa.

Budynki zamkowe ocalały z pożogi drugiej wojny światowej. Jedynie wyposażenie szkoły zostało całkowicie rozgrabione. Sale lekcyjne wykorzystano na potrzeby szkoły krawieckiej, która istniała przez kilka lat. Po likwidacji szkoły, przez rok użytkownikiem obiektu był POM, a następnie jednostka wojskowa. Wojsko odnowiło cały budynek i w dobrym stanie przekazało władzom miasta. Przez cały rok pomieszczenia zamkowe stały puste bez należytego nadzoru, co spowodowało znaczną dewastację obiektu. W 1956 roku, po kilku miesiącach prac remontowych umieszczono tu liceum na bazie szkoły podstawowej. Tego typu szkoła funkcjonowała do 1964 roku. W listopadzie 1961 roku wybuchł pożar powodując poważne straty. Spłonął dach główny, a w trakcie gaszenia ognia woda zalała piętro i parter. Trzeba było odbudować całą górę szkoły i założyć nowy dach. Liceum ogólnokształcące działało tu do 1974 roku, wówczas zostało przeniesione do nowego budynku szkolnego przy ulicy Ostródzkiej. Od tego momentu jedynym użytkownikiem pomieszczeń zamkowych jest Zespół Szkół, a cały obiekt jest najcenniejszym zabytkiem XIV-wiecznej architektury w mieście.



Zamek w Olsztynku (Zasoby własne)

Kościół p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Olsztynku

Pierwszy kościół katolicki zbudowany ok. 1350 roku przejęli w okresie reformacji protestanci. Nieliczni katolicy z Olsztynka i okolic uczęszczali przez długie lata na nabożeństwa do Gryźlin, leżących na terenie katolickiej Warmii. Dopiero w 1868 roku ksiądz Juliusz Ambroży Albrecht odprawił pierwszą mszę świętą w Olsztynku. W 1883 roku biskup warmiński skierował do Olsztynka księdza Pawła Jedzinka, przybyłego z misji w Finlandii. W ciągu pięciu lat proboszcz zbudował murowany kościół, sfinansowany głównie przez katolików z Warmii. Dnia 26 września 1888 roku biskup Andrzej Thiel dokonał konsekracji kościoła, który otrzymał wezwanie Najświętszego Serca Pana Jezusa i świętego Brunona. Siedem lat później została restytuowana parafia rzymskokatolicka. Kościół jest budynkiem wzniesionym na planie krzyża, murowanym z cegły, krytym dachówką ceramiczną. To budowla neogotycka halowa, trójnawowa z wielobocznie zamkniętym sklepieniem prezbiterium. Od strony głównego wejścia znajduje się wysoka wieża zakończona spiczastym dachem pokrytym miedzianą blachą. Ze skromnego wyposażenia na uwagę zasługują ambona, chrzcielnica, stacje drogi krzyżowej, ołtarze i figura św. Brunona.



Kościół p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Olsztynku

Dawny kościół ewangelicko-augsburski w Olsztynku, obecnie muzeum

Jedną z najstarszych budowli murowanych w Olsztynku, kościół, zbudowano prawdopodobnie około 1350 roku, sytuując go w północno-zachodniej części Starego Miasta. Świątynia była skromna, jednonawowa wzniesiona na planie prostokąta o wymiarach 31 m x 11 m. Fundamenty z polnego kamienia na zaprawie wapiennej o grubości od 120 cm do 250 cm dawały solidną podstawę. Na nich powstały mury z kamienia polnego w dolnych partiach i cegły ceramicznej na zaprawie wapiennej w górnych. Grubość muru wahała się od 110 cm do 230 cm.

Dawny wygląd budowli odbiegał w sposób zasadniczy od dzisiejszego. Był to kościół w stylu neogotyckim, wysoki, kryty dachówką, z bardzo wysoką wieżą dominującą nad miastem; wieżę wieńczył spiczasty dach z metalową chorągiewką na szczycie. Pełnił także funkcje obronne dzięki kamiennemu murowi odgradzającemu od miasta. Wraz z murami zamkowymi stanowił przez prawie sto lat fortecę zabezpieczającą mieszkańców przed niespodziewanym napadem wrogów.



Dawny kościół ewangelicko-augsburski w Olsztynku, obecnie muzeum

Ogromny pożar z 30 października 1685 roku strawił niemal całe miasto, w tym również kościół, który już nigdy nie odzyskał pierwotnego wyglądu. W latach 1690-1691 odremontowano spaloną świątynię, ale bez wieży.

W 1710 roku zbudowano na osi obiektu od strony północno-zachodniej wieżę, którą wkrótce musiano rozebrać, gdyż groziła zawaleniem. Obecna, zbudowana z cegły w 1796 roku, uzyskała już renesansową fasadę. Drugi raz kościół uległ zniszczeniu podczas pożaru miasta w 1804 roku. Nie wiadomo, jak duże były to straty.

Dopiero w 1880 roku zainstalowano hełm wieńczący wieżę, a na jego szczycie umieszczono chorągiewkę z wizerunkiem rycerza w zbroi i syreny. Na wieży zamieszczono także dwa dzwony. W 1945 roku po wkroczeniu do Olsztynka żołnierzy radzieckich kościół ewangelicki został rozmyślnie podpalony. Spłonęło całe wnętrze oraz dach, również górna część wieży uległa zniszczeniu. Ze spalonych konstrukcji spadły dzwony kościelne. Po pewnych próbach zabezpieczenia resztek budowli, jako trwałej ruiny, podjęto wreszcie decyzję o renowacji obiektu. W latach 1974-1977 wykonano wszelkie niezbędne prace, usunięto gruz, odbudowano zniszczone fragmenty murów, wykonano nowe pokrycie dachowe na konstrukcji stalowej.

Po rekonstrukcji budowla ta pełni funkcje salonu wystawowego i podlega Muzeum Budownictwa Ludowego w Olsztynku. Organizowane są tutaj wystawy o różnej tematyce, głównie jednak związanej z przeszłością regionu.



Dawny kościół ewangelicko-augsburski w Olsztynku, obecnie muzeum (Zasoby własne)

Dom Mrongowiusza

Ten niewielki jednopiętrowy dom należący pierwotnie do parafii ewangelickiej istnieje od drugiej połowy XVI wieku. Został przekształcony z łupinowej baszty murów obronnych, do których dobudowano tylną ścianę i całość przykryto dachem. Znalazła tu pomieszczenie miejska szkoła prowadzona pod nadzorem ewangelickiego pastora. Rok przed wielkim pożarem Olsztynka domek odnowiono, co zostało uwidocznione, wyciętym na belce, napisem: „Renovatum Anno 1684”. Całe centrum Olsztynka spłonęło, ale dom przy murach ocalał. Na parterze mieściła się szkoła, na piętrze mieszkał jej nauczyciel, zwany od 1655 rokurektorem, stąd szkoła wzięła nazwę - dom rektora. Zarówno warunki nauczania, jak i sytuacja mieszkaniowa nie były łatwe, skoro w XVIII wieku zanotowano dużą rotację nauczycieli olsztyneckiej szkoły.

Bartłomiej Mrongowiusz przybył do Olsztynka w 1761 roku i jako rektor szkoły miejskiej pracował do 1767 roku. Mieszkał z żoną Julianną Esterą w ciasnym pomieszczeniu na piętrze. Tutaj przyszedł na świat 19 lipca 1764 roku Krzysztof Celestyn jako drugie dziecko Mrongowiuszów.

W 1894 roku domek przy murach został wydzierżawiony od parafii ewangelickiej przez władze miejskie. Powstały w nim szpital i przytułek. Po drugiej wojnie światowej wskutek niewłaściwego użytkowania stopniowo doprowadzono budynek do dewastacji. Dopiero w latach siedemdziesiątych przesiedlono lokatorów, przeprowadzono generalny remont i przeznaczono dom na cele muzealne.



Dom Mrongowiusza

(Zasoby własne)

Kościół p.w. św. Mikołaja w Mańkach

Krzyżacy zakładając wieś w XV wieku, przeznaczyli 4 łany na potrzeby kościoła. Do 1525 roku był to kościół katolicki, później ewangelicki. W 1594 roku zbudowano nową świątynię. W 1685 roku cieśla Hans Weichert wykonał drewnianą wieżę dzwonniczą, istniejącą do dziś. Ma ona konstrukcję szkieletową, z zewnątrz oszalowaną deskami i listwami ułożonymi pionowo. Dach jest stożkowy posyty trzcina. Wierna kopia tej wieży znajduje się w olsztyńskim skansenie. Obecny kształt budowli pochodzi z drugiej połowy XVIII wieku, konsekracji dokonano w 1770 roku. W tym czasie zagospodarowano wnętrze. Do dziś pozostały, niestety, jedynie fragmenty dawnego wyglądu. z ciekawszych elementów wyposażenia, które przetrwały, należy wymienić organy z XVIII wieku, fragmenty malowideł na suficie oraz chór, z umieszczonymi na bokach nazwiskami parafian poległych podczas pierwszej wojny światowej.

W okresie drugiej wojny światowej kościół w Mańkach ocalał i służył licznej tutaj ludności mazurskiej, wyznania ewangelickiego. Przez wiele lat pastorem był Józef Kułak, który zmarł w 1987 roku i został pochowany na przykościelnym cmentarzu. W związku z wyjazdem rodzin mazurskich do Niemiec świątynię zamknięto. Od 1974 roku przez cztery lata odbywały się tu nabożeństwa w obrządku prawosławnym. W 1992 roku dzięki staraniom proboszcza z Sząbruka, ks. J. Misiaka, kościół został wyremontowany przez ekipę budowlaną z Podhala i przejęty przez katolików.

Wodociągowa wieża ciśnień



Wodociągowa wieża ciśnień po renowacji w 2020 roku

Wodociągowa wieża ciśnień wzniesiona została w 1906 roku, kiedy to zapoczątkowana została nowożytna historia wodociągowa Olsztynka. Komunalne wodociągi oddane zostały do użytkowania w roku 1910. Woda pobierana była studniami głębinowymi z ujęcia w centrum miasta, przy ul. Górnej i pompowana do wieżowego zbiornika wody umieszczonego na wysokości ok 27 m. Następnie grawitacyjne była doprowadzana do miasta. W związku ze zwiększeniem zapotrzebowania na wodę i rozwojem sieci wodociągowej, w latach 70-tych XX w. zbudowano nowe ujęcie wody przy ul. Jemiołowskiej, a przy sterowaniu automatycznym woda podawana była bezpośrednio do odbiorców. W 1995 roku wieżowy zbiornik wody całkowicie został odcięty od systemu wodociągów miejskich. Wieża posadowiona została na płycie betonowej zagłębionej na 1,7 m poniżej poziomu terenu. Konstrukcja wieży jest szkieletowa, z ośmioma ustawionymi narożnikowo słupami żelbetowymi i wypełnieniem cegłą ceramiczną. Elewacja jest otynkowana i pomalowana. Na trzonie wieży umieszczona jest głowica licowana cegłą ceramiczną. Głowica przykryta jest dachem kopulastym zwieńczonym wieżyczką. Dach kryty jest dachówką ceramiczną. Zastosowanie żelbetu w konstrukcji wieży, w czasie jej budowy było rozwiązaniem nowatorskim. Wieża do dzisiaj zachowała swój pierwotny kształt.

Miejskie mury obronne

Miejskie mury obronne wzniesione zostały po 1410 roku. Otaczały one miasto po obrysie prostokąta, którego dłuższe boki przebiegały w układzie północny-wschód – południowy - zachód, a krótsze boki przebiegały w układzie północny-zachód – południowy - wschód. Mury wzniesione są z kamienia, z częściowym wypełnieniem cegłą. Z czasem mury miejskie przestały mieć znaczenie obronne, a ich stan ulegał zniszczeniu. Zachowanych zostało kilka odcinków, przy czym w większości przypadków, na murach oparte są ściany budynków mieszkalnych i gospodarczych. Odcinek północno-zachodni: zachowany ciągły fragment od narożnika do ulicy Ostródzkiej. W obrysie widoczne trzy pierwotne baszty prostokątne. Dalej, za ulicą Ostródzką, wzdłuż ulicy wąskiej zachowanych zostało kilka fragmentów murów, na których posadowione zostały budynki gospodarcze i garaże. Odcinek południowo zachodni – południowy - wschód: zachowanych kilka fragmentów wzdłuż ulicy Krótkiej, na których usytuowane zostały budynki mieszkalne. Odcinek południowo-wschodni: zachowany fragment do ulicy Krzywej, na którym posadowione zostały budynki mieszkalne. Za ulicą Krzywą, w stronę ulicy Świerczewskiego (aktualnie Niepodległości), przez teren zielony przebiega fragment muru z widocznymi pozostałościami po trzech basztach prostokątnych i jednej baszcie okrągłej w narożniku.



Fragment murów miejskich (Zasoby własne)

Założenia historycznej zieleni oraz zabytkowe cmentarze

Gmina Olsztynek obfituje w interesujące założenia parkowe, których część wpisana jest do rejestru zabytków. Do najciekawszych należą parki rezydencjonalne w Jadamowie, Nadrowie, Platynach, Sitnie, Warlitach Małych oraz Witramowie. Niestety ogólny stan zachowania założeń jest zły, przede wszystkim na terenach dawnych zespołów dworsko-folwarcznych, które stały się wielkoobszarowymi gospodarstwami rolnymi (np. Sitno, Witramowo). Stosunkowo najlepiej zachowane są założenia parkowe w przypadku przejęcia dworu przez inwestora prywatnego (np. Warlity Małe). Ciekawym elementem krajobrazu kulturowego Gminy są również założenia zieleni przykościelnej z zabytkowym drzewostanem (np. Orzechowo, Wigwałd) oraz skwery wiejskie.

Na terenie gminy zlokalizowano szereg zabytkowych cmentarzy katolickich i ewangelickich. Większość z nich założono w XIX i na początku XX wieku, tylko cmentarz w Mańkach pochodzi prawdopodobnie z XVII wieku. Cmentarze czynne znajdują się w Waplewie, Kurkach, Orzechowie i Wigwałdzie, reszta stanowi już tylko symboliczne miejsce pochówku dawnych mieszkańców tych ziem. Ogromna większość starych nekropolii uległa po 1945 roku daleko idącej dewastacji, wynikającej ze świadomej polityki władz komunistycznych zmierzającej do niszczenia wszystkiego, co przypominało dawną, szczególnie niemiecką, przeszłość tych ziem.

Z okresu pierwszej wojny światowej pozostało na terenach Prus Wschodnich około 1700 cmentarzy, kwater i pojedynczych grobów żołnierzy niemieckich i rosyjskich, poległych w walce lub zmarłych wskutek odniesionych ran. Zabitych chowano w miejscach stoczonych bitew, planując w późniejszym okresie ekshumację i przeniesienie ciał w jedno miejsce, gdzie miała powstać wielka nekropolia. Tego zamierzenia jednak nie zrealizowano, zapewne z braku odpowiednich funduszy. Powstały w 1917 roku Prowincjonalny Urząd Doradczy do Spraw Upamiętniania Wojen wydał specjalną instrukcję, w której określono, jak ma wyglądać cmentarz wojenny. Obowiązek urządzenia cmentarzy i opieki nad nimi spadł na właścicieli lub

użytkowników gruntów, na których pochowano zabitych. Powstało mnóstwo cmentarzy i pojedynczych grobów.



Cmentarz wojenny w miejscowości Jagiełek

Na terenie gminy Olsztynek znajduje się kilkadziesiąt miejsc pochówku żołnierzy z pierwszej wojny światowej, kryjących szczątki ponad 2300 zabitych żołnierzy niemieckich i rosyjskich. Największe cmentarze wojenne powstały w Waplewie, Jagielku, Sudwie, Mierkach i Drwęcku. Na cmentarzu w Waplewie pochowano 426 żołnierzy niemieckich, w większości zidentyfikowanych i 206 nieznanymi żołnierzy rosyjskich. Wszyscy zginęli 28 sierpnia 1914 roku. w Olsztynku przy drodze leśnej do Jagielka, w lesie miejskim, na dwóch cmentarzach pochowano 507 poległych: na większym 444, w tym 307 żołnierzy rosyjskich i na mniejszym 63 żołnierzy niemieckich. w rejonie Sudwy, w parku i na polach późniejszego pomnika-mauzoleum pochowano 36 żołnierzy niemieckich, a w masowych grobach 618 żołnierzy rosyjskich, zabitych z karabinów maszynowych w dniu 28 sierpnia 1914 roku. Cmentarz wojenny w Mierkach, zlokalizowany w centrum wsi przy szkole, kryje szczątki 396 żołnierzy, w tym 183 niemieckich i 213 rosyjskich. w Drwęcku, 350 m za wsią, w lesie, pochowano 185 zabitych żołnierzy niemieckich.

Problematyka dalszej ochrony wyżej wymienionych obiektów jest niezwykle złożona. Duża część terenów historycznej zieleni jest w rękach prywatnych, parafii lub Skarbu Państwa. Fatalny stan zachowania wielu cmentarzy ewangelickich wyklucza jakiegokolwiek sens inwestycji w ich odtworzenie. Gmina Olsztynek ma z tej przyczyny bardzo ograniczone pole manewru w podejmowaniu jakichkolwiek inicjatyw, zmierzających do poprawy stanu zachowania terenów zielonych poza ewentualnymi działaniami informacyjnymi dotyczącymi sposobów pozyskania środków zewnętrznych. Na miarę możliwości budżetowych planowane są prace porządkowe na zachowanych w najlepszym stanie cmentarzach (np. w Mierkach).

Wykaz zabytków nieruchomych wpisanych do gminnej ewidencji zabytków jest zbiorem otwartym, aktualizowanym na bieżąco. Wykaz stanowi załącznik do zarządzenia Burmistrza Olsztynka w sprawie przyjęcia gminnej ewidencji zabytków i jest dostępny w siedzibie Urzędu Miejskiego w Olsztynku oraz został opublikowany w Biuletynie Informacji Publicznej Urzędu Miejskiego w Olsztynku.

7.4 Zabytki ruchome

Na mocy art. 3 pkt. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zabytkiem ruchomym jest rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Zabytek ruchomy jest wpisywany do rejestru na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków, na wniosek właściciela tego zabytku (art. 10 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywieżenia zabytku za granicę albo wywieżenia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej. Do rejestru nie wpisuje się zabytku wpisanego do inwentarza muzeum lub wchodzącego w skład narodowego zasobu bibliotecznego (art. 11 ustawy z dnia 23 lipca 2003r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Na terenie gminy Olsztynek, do szczególnie wartościowych obiektów należą wyposażenia kościołów oraz eksponaty Muzeum Budownictwa Ludowego w Olsztynku. Dodatkowo na terenie gminy znajdują się zabytki wpisane do rejestru zabytków ruchomych:

Lp.	Miejscowość	Miejsce przechowywania	Przedmiot ochrony	Numer rejestru	Decyzja i data wpisu	Liczba obiektów	Uwagi
1	Olsztynek	Kościół p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa	Ołtarz główny wraz z wbudowanym tabernakulum oraz figurami Apostołów (Święty Piotr, Święty Paweł) i Chrystusa, zespół obrazów Drogi Krzyżowej (14 elementów)	B-412	IZAR.5140.3.8.2020.jk 2020-04-04	19	Ochronie konserwatorskiej podlega: forma plastyczna, wystroj plastyczny, konstrukcja, materiał i technika wykonania, lokalizacja
2	Olsztynek	Kościół p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa	Ołtarz boczny wraz z figurą Świętego Antoniego Padewskiego, Ołtarz boczny wraz z figurą Świętego Józefa, polichromia stropu	B-417	IZAR.5140.3.11.2020.jk 2020-10-22	5	
3	Olsztynek	Kościół parafialny p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa	Obraz „Śmierć Świętego Józefa” i dzwon wieżowy	34	KL.II-660-19/72 1972-09-02	2	Dawny numer rejestru B-0018
4	Mańki	Kościół ewangelicko-augsburski	Elementy wystroju wnętrza kościoła ewangelicko-augsburskiego w Mańkach	30	KL.II-660-16/72 1972-08-28	10	Dawny numer rejestru B-0014
5	Waplewo	Kościół filialny p.w. Świętego Stanisława	Puszka na komunikanty, dzwon wieżowy	96	KL.II-660-96/73 1973-11-22	2	Dawny numer rejestru B-0096
6	Wigwałd	Kościół filialny p.w. Chrystusa Króla	Para świeczników cynowych z 1787 r. i para świeczników cynowych z 1772 r.	40	KL.II-660-25/72 1972-09-05	4	Dawny numer rejestru B-0024

7.5 Zabytki muzealne – Muzeum Budownictwa Ludowego

Olsztyński Skansen należy do jednych z najstarszych w Polsce. Jego początki sięgają 1909 roku, kiedy to władze Królewca podjęły decyzję o stworzeniu muzeum na wolnym powietrzu. Pod zabudowę obiektu przeznaczono pobrzeża wąwozu z kanałem między stawami na skraju Ogrodu Zoologicznego w Królewcu.



Muzeum Budownictwa Ludowego Park Etnograficzny (Zasoby własne)

Z dniem 1 stycznia 1969 roku obiekt przekształcono w placówkę autonomiczną, pod nazwą Muzeum Budownictwa Ludowego Park Etnograficzny w Olsztynku. Usamodzielnienie olsztyńskiego skansenu przyczyniło się do znacznie szybszego i wszechstronniejszego rozwoju. W latach siedemdziesiątych zespół obiektów budownictwa ludowego wzrósł niemal dwukrotnie. Największą zasługę w tym dziele należy przypisać ówczesnemu dyrektorowi - Eugeniuszowi Oleszczukowi.

Od stycznia 1985 roku włączono do Muzeum Budownictwa Ludowego Park Etnograficzny dwa obiekty muzealne na terenie zespołu staromiejskiego Olsztynka: tzw. „Dom Mrongowiusza” oraz Salon Wystawowy w odbudowanym na cele muzealne dawnym kościele ewangelickim. W „Domu Mrongowiusza” znajdują się dwie niewielkie, stałe ekspozycje poświęcone K. C. Mrongowiuszowi i jeńcom wojennym Stalagu i B Hohenstein. W Salonie Wystawowym organizowane są ekspozycje czasowe o bardzo zróżnicowanej problematyce, zarówno regionalnej, ogólnopolskiej jak i dotyczącej kultur pozaeuropejskich.

Olsztyński Park Etnograficzny, usytuowany na północnych obrzeżach miasta, zajmuje obszar 39 ha. o merytorycznej wartości Muzeum w największym stopniu stanowią zasoby zbiorów i ich różnorodność. Zgromadzono je w czterech działach: Architektura, Kultura Materialna, Sztuka Ludowa i Folklor oraz w Bibliotece i Archiwum.

Obiekty budownictwa ludowego pochodzą z Warmii, Mazur, Powiśla, Barcji, Sambii i Małej Litwy, zwanej także Pruską Litwą. Są niezwykle zróżnicowane architektonicznie, tworząc jeden z najciekawszych zespołów skansenowskich w Polsce. Prezentują różne funkcje: domy mieszkalne, obiekty inwentarskie i gospodarcze, sakralne i „przemysłowe”, na przykład młyn wodny, wiatraki, olejarnia, kuźnia, wędzarnia

i garncarnia. Wznoszono je z tradycyjnych materiałów budowlanych, głównie z drewna, ale także z kamienia i cegły, poszywano najczęściej trzciną lub kryto paloną dachówką ceramiczną. Najczęściej występującymi konstrukcjami są: wieńcowa (zrębowa) i szkieletowa, w tym zarówno tzw. mur pruski, jak i tzw. ryglówka.



Muzeum Budownictwa Ludowego Park Etnograficzny (Zasoby własne)

Wśród muzealiów ruchomych ilustrujących kulturę materialną warto wymienić wóz Romów, pokaźną kolekcję malowanych mebli ludowych i kamionki. Bogato reprezentowane jest tkactwo wraz z obróbką surowców, stosunkowo liczne są zbiory tradycyjnych narzędzi kowalskich, stolarskich, ciesielskich, narzędzi rolniczych, sprzętu gospodarczego i kuchennego oraz obiektów związanych z transportem i młynarstwem. Wśród zbiorów sztuki i rękodzielnictwa ludowego najliczniejszą grupę stanowią rzeźby i płaskorzeźby z drewna, rzeźby w glinie, wycinanki, a w dalszej kolejności tkanina, ceramika i haft.

Warto dodać, że około 20% zgromadzonych muzealiów ruchomych udostępnianych jest zwiedzającym, w tym także poza siedzibą Muzeum.

7.6 Zabytki archeologiczne

Stanowiska archeologiczne są ważnym elementem krajobrazu kulturowego i stanowią podstawę wiedzy o najdawniejszych dziejach okolic Olsztynka. Środowisko kulturowe Gminy zawiera zewidencjonowane stanowiska archeologiczne datowane od epoki pradziejowej do epoki nowożytnej. Stanowiska ewidencjonowano w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski. Ewidencja stanowisk archeologicznych nie jest jednak zbiorem zamkniętym i nie można wykluczyć, że w wyniku dalszej weryfikacji lub prowadzonych prac ziemnych uda się zidentyfikować nowe ślady osadnicze. W rejestrze zabytków znalazły się następujące stanowiska:

- nawarstwienie kulturowe Starego Miasta wraz z zamkiem w Olsztynku, nr rejestru C-163
- grodzisko nizinne stożkowe w Nadrowie, nr rejestru C-201
- osada w Ząbiu, nr rejestru C-249

Tematykę ochrony zabytków archeologicznych porusza art. 31. ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, który precyzuje, iż:

1a. Osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna, która zamierza realizować roboty ziemne lub dokonać zmiany charakteru dotychczasowej działalności na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne, co doprowadzić może do przekształcenia lub zniszczenia zabytku archeologicznego – jest obowiązana, z zastrzeżeniem art. 82a ust. 1, pokryć koszty badań archeologicznych oraz ich dokumentacji, jeżeli przeprowadzenie tych badań jest niezbędne w celu ochrony tych zabytków.

2. Zakres i rodzaj niezbędnych badań archeologicznych, o których mowa w ust. 1a, ustala wojewódzki konserwator zabytków w drodze decyzji, wyłącznie w takim zakresie, w jakim roboty budowlane albo roboty ziemne lub zmiana charakteru dotychczasowej działalności na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne, zniszczą lub uszkodzą zabytek archeologiczny.

3. Egzemplarz dokumentacji badań, o których mowa w ust. 1, podlega po ich zakończeniu nieodpłatnemu przekazaniu wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków.

Wykaz zabytków archeologicznych wpisanych do gminnej ewidencji zabytków jest zbiorem otwartym, aktualizowanym na bieżąco. Wykaz stanowi załącznik do zarządzenia Burmistrza Olsztynka w sprawie przyjęcia gminnej ewidencji zabytków i jest dostępny w siedzibie urzędu miejskiego w Olsztynku.

7.7 Elementy dziedzictwa niematerialnego

UNESCO definiuje dziedzictwo niematerialne jako zwyczaje, przekaz ustny, wiedzę i umiejętności, które są uznane za część własnego dziedzictwa przez daną wspólnotę, grupę lub jednostki. Ten rodzaj dziedzictwa jest przekazywany z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzany przez wspólnoty i grupy w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Jest to pojęcie trudno definiowalne w stosunku do konkretnych wytworów kultury, jednak jego waga dla lokalnej społeczności jest ogromna, gdyż jest ono źródłem poczucia tożsamości i kulturowej ciągłości.

Dziedzictwo niematerialne obejmuje także przejawy zachowań kulturowych i ich wytworów, takie jak: tradycje i przekazy ustne (w tym język jako narzędzie przekazu), spektakle i widowiska, zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne, wiedzę o wszechświecie i przyrodzie oraz związane z nią praktyki, umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem, lokalną kuchnią itp., obecne zwłaszcza w miejscowościach wiejskich Gminy. Tradycje te często nadal kultywowane są podczas licznych uroczystości, dużą rolę odgrywa też działalność Muzeum Budownictwa Ludowego w Olsztynku, na terenie którego odbywa się szereg imprez związanych z kulturą regionalną.

Znaczenie historyczne ma również herb Olsztynka, używany od założenia miasta w XIV wieku. Przedstawia postać św. Piotra odzianego w błękitną szatę, dzierżącego w prawej dłoni złoty klucz, a w lewej - laskę pątniczą. Postać, umieszczona w polu białym, stoi na zielonej murawie. Herb pochodzi od patrona olsztyńskiego kościoła – p.w. św. Piotra.

8. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego – Analiza SWOT

Dla potrzeb lepszej diagnozy istniejącego stanu w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego oraz w celu sformowania priorytetów działań władz samorządowych opracowano analizę SWOT słabych i mocnych stron Gminy Olsztyniek, a także szans i zagrożeń.

Mocne strony	Słabe strony
Atrakcyjne położenie Gminy, sprzyjające rozwojowi turystyki Bliskość miasta wojewódzkiego i powiatowego – Olsztyna Dogodne połączenia drogowe i kolejowe z całym krajem Bogata historia Gminy Częściowo zabytkowe centrum Olsztynka, z zachowanymi elementami historycznego układu urbanistycznego Interesujące różnorodne obiekty zabytkowe –kościół, dwory, parki, schrony, cmentarze, zabytki techniki Zachowane obiekty sakralne oraz nekropolie o wysokiej wartości kulturowej Utrzymanie w dobrym stanie większości obiektów	Zaniedbania w zakresie stanu technicznego części obiektów wpisanych do gminnej ewidencji zabytków Degradacja obiektów zabytkowych w wyniku zaprzestania ich użytkowania i braku zabezpieczenia przed negatywnym działaniem czynników zewnętrznych Niemal całkowicie zdewastowana duża część zabytkowych cmentarzy ewangelickich Fatalny stan zachowania części założeń dworsko-parkowych Niewielkie zrozumienie społeczne dla problematyki ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego Brak środków na prowadzenie dokładnych badań archeologicznych, architektonicznych i historycznych Zbyt duża sezonowość turystyki

sakralnych oraz obiektów użyteczności publicznej Korzystna lokalizacja miasta Olsztynek w centrum obszaru Gminy, co wiąże się z jego dobrą dostępnością Czystość środowiska Duża ilość obszarów prawnie chronionych Wykorzystywanie funduszy unijnych przez władze Gminy Zainteresowanie historią i kulturą regionu wśród władz Gminy Działalność Muzeum Budownictwa Ludowego w Olsztynku Odbywające się regularnie imprezy kulturalne Lokalne tradycje i zwyczaje, kultywowane wśród mieszkańców gminy Rozwinięta baza noclegowa (w tym agroturystyczna) Aktywna działalność organizacji pozarządowych Często aktualizowana strona internetowa Gminy Nowoczesne Multimedialne Muzeum Obozu Jenieckiego Stalag 1B i Historii Olsztynka Rozwinięty system informacji przestrzennej Wzrastająca świadomość społeczeństwa odnośnie potrzeby ochrony substancji zabytkowej Systematyczne przygotowywanie szeregu opracowań strategicznych i kluczowych dokumentów planistycznych na szczeblu gminy Uwzględnianie w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego ustaleń mających na celu zapewnienie ładu przestrzennego Atrakcyjność turystyczna gminy dzięki zasobom dziedzictwa kulturowego jak i walorom przyrodniczym. Wysoka świadomość Władz Gminy odnośnie potrzeby ochrony substancji zabytkowej. Realne wsparcie finansowe z budżetu gminy na inwestycje realizowane przy obiektach zabytkowych Umiejętność pozyskiwania środków finansowych na utrzymanie obiektów zabytkowych (dotacje na utrzymanie cmentarzy) Zaktualizowana gminna ewidencja zabytków Niezwłoczne sporządzanie i włączanie nowych kart adresowych dla obiektów, dla których sporządzone zostały karty przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków Zaangażowanie władz gminy w tworzenie ustaleń opracowań strategicznych i dokumentów planistycznych	Brak katalogu form tradycyjnego budownictwa wiejskiego
Szanse	Zagrożenia
Zwiększenie środków budżetowych Gminy na działania związane z ochroną zabytków Pozyskiwanie wsparcia finansowego z wielu źródeł (w tym unijnych) na prace konserwatorskie zabytków Szersza promocja walorów kulturowych i przyrodniczych Gminy, przyciągająca turystów Wzrastająca świadomość mieszkańców w zakresie poprawy estetyki miejscowości	Degradacja krajobrazu kulturowego poprzez niekontrolowany rozwój zabudowy polegający na wprowadzanie elementów nowej zabudowy nie nawiązujących do charakteru regionu Zmiany w układach ruralistycznych związane z nową zabudową Niewłaściwe działanie inwestycyjne lub ich brak, przyczyniające się do dalszej degradacji obiektów

Wzrost poszanowania dla obiektów posiadających walory historyczne Tworzenie nowych projektów i produktów turystycznych w oparciu o istniejące zasoby Współpraca międzyregionalna oraz międzynarodowa (np. w zakresie dobrych praktyk) Korzystanie ze wsparcia struktur takich jak np. Krajowa Sieć Obszarów Wiejskich Zachowanie tożsamości regionalnej mieszkańców poczynając od edukacji szkolnej poprzez festyny, lokalne święta, konkursy itd. Powstawanie i dalszy rozwój istniejących organizacji pozarządowych Komplementarność Programu Gminnego z Programem Opieki nad Zabytkami dla Województwa Warmińsko-Mazurskiego Zwiększająca się świadomość społeczeństwa w zakresie potrzeby ochrony dziedzictwa kulturowego	zabytkowych Zła sytuacja finansowa wielu użytkowników obiektów zabytkowych Niewłaściwe stosowanie nowych elementów budowlanych i technologii przy odnawianiu i remontach obiektów zabytkowych, przeprowadzanie termomodernizacji budynków z wykorzystaniem zewnętrznej izolacji termicznej Niezbędna egzekucja prawna w zakresie samowoli budowlanych oraz dewastacji zabytków i środowiska Zwiększony sezonowy ruch turystyczny powodujący degradację środowiska naturalnego Zanieczyszczenie środowiska związane ze zwiększoną liczbą pojazdów Zanik tradycji i tożsamości regionalnych Migracje ludności Częste zmiany prawne w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego Akty wandalizmu Niewystarczające narzędzia promujące działania na rzecz ochrony zabytków i ich konserwacji Brak koncepcji zagospodarowania obiektów zabytkowych Brak multifunkcyjnego wykorzystania budynków. Postrzeganie zabytków tylko w jednej płaszczyźnie – elementu dziedzictwa kulturowego albo komercyjnego wykorzystania
---	--

9. Założenia programowe Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Olsztynek

Program Opieki nad Zabytkami Gminy Olsztynek formułuje szereg długofalowych celów działań samorządu w zakresie opieki nad zabytkami gminnymi. Wyznaczone kierunki i zadania powstały w oparciu o konsultacje z władzami Gminy i uwzględniają specyfikę jej dziejów, charakter jej dziedzictwa kulturowego oraz są zgodne z celami wyznaczonymi w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

W związku z dużą atrakcyjnością turystyczną terenów miasta i gminy Olsztynek, w celu jak największej przydatności niniejszego dokumentu dla potrzeb rozwoju turystyki w wymienionych tu założeniach postawiono przede wszystkim na realność poszczególnych działań i uwzględniono wyznaczone wcześniej kierunki rozwoju Gminy. Dzięki temu istnieją możliwości realizacji poniższych priorytetów w najbliższym horyzoncie czasowym.

Proponowane kierunki działań Gminy

Cel 1: Ochrona i opieka nad zabytkami oraz ochrona krajobrazu kulturowego, priorytetowe traktowanie obszarów wartościowych kulturowo w kształtowaniu polityki przestrzennej gminy	
Priorytet:	Działania:
Ochrona dziedzictwa kulturowego w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego	Uwzględnianie postulatów ochrony dziedzictwa kulturowego w przypadku uchwalania nowych oraz zmianie obowiązujących miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego Wprowadzanie nowej zabudowy w oparciu o analizy wpływu na krajobraz kulturowy Ochrona i kształtowanie otoczenia obiektów zabytkowych w sposób niezagrażający ich ekspozycji - zakaz tworzenia dominant przestrzennych oraz lokalizowania obiektów o architekturze zakłócającej odbiór obiektów zabytkowych Wprowadzanie zapisów mających harmonizować nowe inwestycje z obiektami istniejącymi poprzez ustalenie m.in.: linii zabudowy,

	wysokości budynków, formy dachów, kolorystyki elewacji i dachów budynków oraz wskaźników intensywności zabudowy
Ścisłe powiązanie zadań służących opiece nad zabytkami z dokumentami planistycznymi oraz polityką przestrzenną gminy	Dbałość o włączenie ochrony dziedzictwa kulturowego do treści nowych dokumentów planistycznych gminy Weryfikacja i kontrola realizacji zapisów zawartych w dokumentach planistycznych gminy
Przeciwdziałanie dewastacji i niszczeniu obiektów zabytkowych na terenie gminy	Okresowa ocena stanu zabytków będących pod administracją Gminy Opieka nad zabytkowymi cmentarzami poprzez uporządkowanie porastającej cmentarze roślinności oraz inwentaryzację nagrobków Zgłaszanie Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków oraz nadzorowi budowlanemu przypadków dewastacji i niszczenia obiektów zabytkowych
Cel 2: Wykorzystanie zasobów i walorów krajobrazu kulturowego gminy w promocji gminy	
Priorytet:	Działania:
Dbałość o dokumentowanie miejsc dziedzictwa kulturowego	Regularna aktualizacja gminnej ewidencji zabytków. Inwentaryzacja obiektów małej architektury (krzyże, kapliczki przydrożne, miejsca pamięci) oraz cmentarzy i innych miejsc kultu
Tworzenie na terenie gminy zintegrowanego systemu informacji wizualnej dotyczącej zasobu i walorów dziedzictwa kulturowego, w odniesieniu do najcenniejszych przestrzeni, miejsc i obiektów	Opracowanie jednolitego systemu oznaczeń zasobu dziedzictwa kulturowego Identyfikacja najcenniejszych zabytków objętych systemem oznaczeń Oznakowanie najcenniejszych zabytków
Wykorzystanie potencjału turystycznego miasta i gminy Olsztynek	Prowadzenie punktu informacji turystycznej oraz stworzenie platformy kontaktu między turystami indywidualnymi lub grupami zorganizowanymi a miejscowymi regionalistami, historykami i osobami zainteresowanymi lokalnym dziedzictwem kulturowym Stworzenie portalu internetowego, aktualizowanego na bieżąco, zawierającego dane o obiektach zabytkowych, szlakach turystycznych oraz imprezach cyklicznych promujących dziedzictwo regionu Opracowanie i wytyczenie szlaków turystycznych pieszych, rowerowych i samochodowych, bazujących na lokalnym dziedzictwie, w układzie hierarchicznym, tematycznym lub wg. miejscowości Opracowanie mapy ukazującej w czytelny i atrakcyjny dla odbiorcy sposób, zasoby i walory gminnego krajobrazu kulturowego na tle walorów przyrodniczych i atrakcji turystycznych Wspieranie lokalnych inicjatyw mających na celu promowanie dziedzictwa kulturowego w gminie Prowadzenie wspólnych przedsięwzięć z gminami ościennymi na rzecz promocji regionu Porozumienie z właścicielami obiektów zabytkowych w zakresie zasad udostępniania zabytków w celach turystycznych Ustalenie z osobami prowadzącymi działalność m.in. turystyczną, agroturystyczną, hotelarską, gastronomiczną zasad włączenia oferty do bazy usług skierowanych do turystów
Cel III: Edukacja w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego oraz podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami	
Priorytet:	Działania:

Popularyzacja wiedzy o zasobach i walorach krajobrazu kulturowego gminy	Gromadzenie archiwalnych materiałów, jak zdjęcia, mapy, publikacje, artykuły dotyczące gminy, życia jej mieszkańców oraz historii obiektów zabytkowych Systematyczne powiększanie zasobów muzeów funkcjonujących na terenie gminy Publikacja materiałów z zakresu ochrony zabytków w prasie lokalnej, np. poprzez cykl artykułów tematycznych, wydanie albumu prezentującego zabytki Organizacja konkursów promujących wiedzę na temat dziedzictwa kulturowego, konkursów plastycznych, konkursów i wystaw fotograficznych Organizowanie (w siedzibie urzędu, świetlicach wiejskich, bibliotekach oraz szkołach) wystaw, spotkań z historykami, warsztatów promujących stan dziedzictwa kulturowego Wspieranie przedsięwzięć służących wzbogacaniu wiedzy o zasobach i walorach krajobrazu kulturowego gminy Opracowanie i upublicznienie katalogu tzw. dobrych przykładów rewitalizacji
Wprowadzenie do systemu edukacji szkolnej i przedszkolnej elementów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego gminy	Uwzględnianie w programach nauczania elementów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego, ze szczególnym zwróceniem uwagi na potrzebę opieki nad dawnymi cmentarzami Organizowanie w szkołach zajęć pozalekcyjnych mających na celu popularyzację wiedzy o zabytkach i wzmacnianie tożsamości kulturowej Organizacja wyjazdów i wycieczek służących pogłębianiu wiedzy o lokalnym dziedzictwie kulturowym Organizacja wystaw, konkursów, spotkań promujących dziedzictwo kulturowe gminy
Angażowanie bezrobotnych do ochrony zabytków	Współpraca z Powiatowym Urzędem Pracy w zakresie aktywizacji osób bezrobotnych przy bieżących pracach porządkowych i pielęgnacyjnych na terenach objętych ochroną konserwatorską
Aktywizacja mieszkańców na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego	Organizacja konkursów promujących ochronę dziedzictwa kulturowego – konkursy wiedzy historycznej, konkursy na najlepiej utrzymany obiekt zabytkowy bądź najestetyczniejsze zagospodarowanie otoczenia obiektu zabytkowego Promocja ochrony zabytków Wskazywanie możliwości pozyskiwania środków finansowych na inwestycje realizowane przy obiektach zabytkowych

Należy zwrócić też uwagę na wartość historyczną obiektów, znajdujących się w Gminnej Ewidencji Zabytków. Celem podstawowym Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami jest zachowanie substancji zabytkowej, jednak nie wyklucza to całkowicie zastosowania nowocześniejszych technologii lub materiałów budowlanych. Jednakże wszelkie niekontrolowane przebudowy mogą skutkować nieodwracalną utratą walorów zabytkowych poszczególnych budynków, stąd dla obiektów znajdujących się w Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Olsztynek przyjęto następujące ustalenia odnośnie:

a) wymiany stolarki otworowej

z uwzględnieniem odtworzenia podziałów i dekoracji. Dopuszczalna zmiana konstrukcji okien skrzynkowych na jednoramową, w uzasadnionych przypadkach dekapitalizacji okien; w przypadku wymiany stolarki drzwiowej stosować zasadę odtworzenia materiału, konstrukcji, podziałów, artykulacji (dekoracji);

b) wymiany pokrycia dachowego

materiał pokrycia w układzie i na wzór historycznego w obiekcie. W przypadku katastrofy budowlanej, konieczności doraźnego zabezpieczenia przed pogarszaniem się stanu zachowania i stanu technicznego więźby i pokrycia, dopuszczenie na czas określony tymczasowego zabezpieczenia (nie dłużej niż do 10 lat) pokrycia np. gontem bitumicznym, blachą, blachodachówką (kolor ceglasty, matowy). Wymagana

uprzednio dokumentująca ten fakt opinia techniczna (np. wskazująca konieczność remontu więźby – określająca jak i czym, zwierająca adnotację o konieczności tymczasowego położenia innego pokrycia dachu. Docelowo należy remontować więźby dachowe i stosować pokrycie zgodne z historycznym.

c) ocieplenia budynków

ze względu na wysoki walor krajobrazowy obiektów i zespołów, dokumentujących wartości historyczne i kulturowe regionu, jednostkowo posiadających skromny walor artystyczny i naukowy, nie dopuszcza się stosowania dociepleń lekkich, zewnętrznych ścian, elewacji wykonanych z cegły licowej (ceramicznej, silikatowej), kamienia, drewna oraz wątków mieszanych tj. kamiennie-ceglanych, muru pruskiego, itp., dopuszcza się stosowanie dociepleń lekkich, na zewnętrznych elewacjach tynkowanych, pozbawionych detalu architektonicznego (gzymsów, opasek, dekoracji sztukatorskich, elementów drewnianych etc.), pod warunkiem odtworzenia struktury, faktury i kolorystyki oryginalnego, historycznego tynku. Ewentualnie w przypadku, gdy występuje tylko prosty gzyms podokapowy – odtworzyć gzyms podokapowy, z jego profilowaniem, odsadzeniem od lica ściany etc.

10. Instrumentarium realizacji Programu Opieki nad Zabytkami

Zadania opisane w Programie Opieki nad Zabytkami powinny być realizowane poprzez wspólne działania władz samorządowych, Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Urzędu Pracy Powiatu Olsztyńskiego, właścicieli oraz zarządców obiektów, parafie, organizacje pozarządowe i stowarzyszenia, w ramach posiadanych przez te jednostki kompetencji, praw i obowiązków wynikających z obowiązujących przepisów prawnych.

Ze strony Gminy Olsztynek zadania będą wykonywane bądź wspierane przez gminne jednostki organizacyjne (szkoły, przedszkola, gminne placówki kultury – np. biblioteka) oraz komórki Urzędu Miejskiego w ramach zadań własnych, poprzez istniejące i planowane instrumenty:

- prawne (np. poprzez uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków obiektów o wartościach artystycznych i zabytkowych, prowadzenie gminnej ewidencji zabytków, wykonywanie decyzji administracyjnych, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków),
- finansowe (np. udzielanie dotacji na prace remontowe, konserwatorskie i prace budowlane przy zabytkach, środki budżetowe na zadania własne z przeznaczeniem na remonty i modernizacje zabytków będących własnością Gminy, korzystanie z programów uwzględniających dofinansowanie ze środków zagranicznych, nagrody, ulgi finansowe),
- społeczne (działania stymulujące, np. w zakresie edukacji, promocji, informacji, działań sprzyjających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami oraz rozwojem turystyki),
- kontrolne (m.in. monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego – gminnej ewidencji zabytków),
- koordynacji (m.in. poprzez realizację projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w wojewódzkich, powiatowych i gminnych strategiach, planach rozwoju lokalnego itp., współpraca z gminami sąsiednimi, ośrodkami naukowymi i akademickimi, związkami wyznaniowymi).

11. Zasady oceny realizacji Programu Opieki nad Zabytkami

Na mocy art. 87 ust.1 i ust. 5 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami Program Opieki nad Zabytkami jest sporządzany na okres czterech lat. Co dwa lata wójt (burmistrz, prezydent) sporządza sprawozdanie z jego realizacji, które przedstawia Radzie Gminy (Miasta). Wskazane jest, aby sprawozdania z realizacji Programu były przekazywane do wiadomości Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Sprawozdanie powinno określać poziom realizacji gminnego programu oraz efektywność wykonania planowanych zadań, w tym, w szczególności:

- a) **poziom (w % bądź w liczbach) wydatków budżetu Gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami,**
- b) **wartość finansową wykonanych/dofinansowanych prac remontowo - konserwatorskich przy zabytkach,**
- c) **liczbę obiektów poddanych tym pracom,**
- d) **poziom (w %) objęcia terenu gminy miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego,**

- e) liczbę wniosków o wpis do rejestru zabytków obszarów, obiektów i zespołów zabytkowych,
- f) liczbę utworzonych szlaków turystycznych,
- g) liczbę wydanych wydawnictw, liczba szkoleń, imprez związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego itd.
- h) liczbę osób zatrudnionych w agroturystyce i dziedzinach związanych z ochroną zabytków,
- i) liczbę zabytków oznakowanych znakiem błękitnej tarczy.

12. Źródła finansowania Programu Opieki nad Zabytkami

Należy stwierdzić, że ważne jest, aby gminy z własnej inicjatywy podjęły próbę wygospodarowania w swoich budżetach środków w Rozdziale 92120 - Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami.

Jest to o tyle istotne, iż duża część źródeł wewnętrznych wymaga zapewnienia wkładu własnego we współfinansowanych przez nie projektach. Regularne zabezpieczanie środków w budżecie gminy pozwoli na podjęcie powolnych, ale systematycznych kroków w kierunku ratowania kolejnych obiektów dziedzictwa kulturowego.

Podstawową zasadę finansowania zadań z zakresu opieki nad zabytkami określa ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 roku. Zgodnie z zapisami zawartymi w rozdziale 7 tej ustawy, obowiązek sprawowania opieki nad zabytkami, w tym finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku spoczywa na osobie fizycznej lub jednostce organizacyjnej posiadającej tytuł prawny do zabytku. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest jej zadaniem własnym.

Źródła zewnętrznego finansowania można podzielić następująco:

1) Źródła krajowe:

- dotacje ministra kultury
- programy operacyjne Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego
- promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego
- dotacje wojewódzkiego konserwatora zabytków
- dotacje powiatowe
- dotacje gminne
- dotacje Województwa
- dotacje Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji – Fundusz Kościelny

Gmina Olsztynek udziela realnego wsparcia finansowego na inwestycje realizowane przy obiektach zabytkowych. Na przestrzenie ostatnich lat, z budżetu Gminy Olsztynek udzielono dotacji na realizację inwestycji wymienionych w tabeli:

Rok	Inwestycja	Kwota przyznanej dotacji [zł]
2024	Remont dachu zabytkowej wieży kościoła w Waplewie	150 000,00
2024	II etap renowacji neogotyckiego ołtarza głównego w kościele p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Olsztynku	30 000,00
2024	Remont pokrycia dachowego oraz elewacji budynku przy ul. Warszawskiej 4	70 000,00
	Elewacja budynku przy ulicy Grunwaldzkiej 2	50 000,00
2023	Wykonanie prac konserwatorskich elewacji oraz drzwi głównych osiemnastowiecznego kościoła pw. św. Maksymiliana Kolbe w Kurkach, gm. Olsztynek	10 000,00
2023	Wykonanie pierwszego etapu remontu elewacji kościoła pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Olsztynku	7 800,00
2023	Konserwacja XVIII - wiecznych murów fundamentowych (ściana północna, południowa i zachodnia) kościoła p.w. św. Maksymiliana Kolbe w Kurkach	90 000,00

2023	II etap: Renowacja ołtarza bocznego św. Antoniego w Kościele Najświętszego Serca Pana Jezusa w Olsztynku	40 000,00
2022	Renowacja dwóch ołtarzy bocznych św. Antoniego oraz św. Józefa w Kościele Najświętszego Serca Pana Jezusa w Olsztynku	30 000,00
2021	Konserwacja neogotyckich stacji Drogi Krzyżowej z kościoła p. w. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Olsztynku	30 000,00
2020	Remont Kościoła Najświętszego Serca Pana Jezusa w Olsztynku. Odnowienie oraz malowanie wnętrza kościoła	75 000,00
2019	Remont budynku położonego przy ul. Grunwaldzkiej 2 Remont dachu	99 996,29
2018	Remont budynku Wspólnoty Mieszkaniowej Zamkowa 2 Remont elewacji frontowej oraz szczytowej	100 000,00
2017	Remont kościoła w miejscowości Kurki, przygotowanie niezbędnej dokumentacji, wymiana pokrycia dachowego i poprawienie elewacji wieży kościoła oraz wymiana okien w kościele	100 000,00

Dodatkowo Gmina co roku pozyskuje środki finansowe – dotacje z budżetu Wojewody Warmińsko-Mazurskiego na bieżące utrzymanie cmentarzy wojennych oraz prace remontowe na tych cmentarzach.

2) Źródła zagraniczne:

- źródła unijne w ramach funduszy strukturalnych
- źródła poza unijne - Mechanizm Norweski i Mechanizm Finansowy EOG.

W związku z szybko zmieniającymi się zasadami przyznawania wsparcia finansowego z wymienionych wyżej źródeł, szczegółowych informacji na ten temat należy poszukiwać na stronach internetowych i w placówkach urzędów, a także w dokumentach programowych określających kryteria przyznawania dotacji.